

JÁSZKUNSAÉG

TIZENKETTEDIK ÉVFOLYAM * 1966. SZEPTEMBER

JÁSZKUNSÁG

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Szolnok Megyei Szervezetének folyóirata
Megjelenik negyedévenként

1966. szeptember
XII. évfolyam, 3. szám

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta
Központi Hírlap Irodánál (Bp., V., József nádor
tér 1.) és a postahivataloknál. Előfizetési díj:
1 évre 20,— Ft. Csekk számlaszám: egyéni elő-
fizetésnél 61.280, közületinél 61.066.

A szerkesztő bizottság elnöke:

S z u r m a y E r n ő

Szerkesztő bizottság:

Barna Gábor, Kisfaludi Sándor, Lévai István
Mészáros Ferenc, Sári Mihály, Soós István

Felelős szerkesztő:

K a p o s v á r i G y u l a

Szerkesztőség: Szolnok, Kossuth tér 4.

Telefon: 23—50.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk
vissza.

Kiadja a Szolnok megyei Néplap
Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Fülemen Lajos

Index-szám: 25 910

3595—66 Szolnok megyei Nyomdaipari Vállalat
Szolnok, Május 1 u. 19.

Felelős vezető: Mészáros Sándor

TARTALOM:

Borzák Lajos: Így született Boldogháza ...	97
Kaposvári Gyula: Képek, alkotói gondolatok Chiovini Ferenc művészetéről	103
Kaposvári Gyula: A szolnoki művésztelep művészei önmagukról 1932-ben	107
A mi életünkéből — 1932 Szociofoto Kiállítás	113
Seidler Ernő: Szolnok — 1919	119
Szűcs Sándor: Öreg Laca András meg a túrkevei dénárok	122
Szabó László: Mária Terézia 1760/61-es ci- gányrendelete a Jászságban	125
Dr. Belitzky János: Adatok a hídépítő Mahmud bég életéhez	132

Fórum:

Timár Lajos (1918—1956) — (Kovács Gyula)	139
Megjegyzések Unger Mátyás—Szabolcs Ottó „Magyarország története” című könyvé- ről (Szabó István)	141

A címlapon:

Tabák Lajos: Munkások
(A Szociofoto Kiállítás anyagából)

Így született Boldogháza...

A Jászságban, a Zagyva és a Tápó szorításában születésnapot tartott egy kis falu. Kissé valamennyiünk ünnepét ülték. Jászboldogháza húsz esztendővel ezelőtt önállósult. Már a mi társadalmi rendünk szülte a csikosí, boldogházi, tápiói tanyai emberek teremtette falut. Az első ilyen szocialista ünnepe a tájnak, a megyének.

A magyar népi demokrácia létrejöttével azonnal méltányolta az itteni tanyai népek sok évszázados küzdelmét. Hosszú harc volt nagyon. Krónika se rögzíti, mennyire. Illetlen kitérővel hadd is mondjam meg rögtön: új falvak történet nélküliek. Illetve nincs rögzítve históriájuk. Csak a Jászságról szólva is Boldogházán kívül még két új község alakult a felszabadulás után: Jászivány és Jászágó. Éppen újdonságuknál fogva a leghasználhatóbb, dr. Fodor Ferenc féle monográfia, „A Jászság életrajza” nem tárgyalhatja még őket. Új falvaink vezetői pedig részint a község anyagi gondjaiból, másrészt közömbösségből eredően nem gondoltak helytörténetük feldolgoztására.

Ilyenformán, ami keveset Jászboldogháza őstörténetéről sikerült megismernem, a Fodor monográfián kívül, egy ottani lelkes tanárembernek, Menyhárt Jánosnak köszönhetem.

Egyidős a Jászság históriájával

Mint az egész Jászság valaha, ez a hely is mocsaras vidék volt. A falu határzönevei utalnak még rá. A Csikos például csíkhallal telt vízfolyása lehetett a Tápiónak. Majd erdős láp váltja fel a mocsarat, s az ember megveti itt a lábát. A falu régi középpontja egyébként alighanem Csíkosszállásán volt, s a mai Boldogháza, boldogházi halom (kunhalom) abban az időben.

Boldogháza ősi jásztelepülés. Meglehet, hogy első lakói éppen jászok voltak. Tény az, hogy a középkor 45 jászsági helysége között nyilvántartják a nem is legkisebb Boldogszállást. Első írásos emléke 1458-ból való. Ekkor Boldogszállás néven, 1466-ban Bódokfalva, máskor pedig Bódogszállásaként említődik. Méreteire nincs adalék, de az bizonyos, hogy pusztulását a törökvész okozta.

A Jászságot a sikertelen 1552-es egri várostrom alól visszavonuló török hordák dúlták végig. Hogy Boldogháza mégsem ekkor pusztult el teljesen, későbbi adalékból sejthető. Az 1567-ben kelt egri adózó regesztrum szerint Boldogszállásának nyolcvan lakosa lenne. Ugyanabban az évben lesz Jászberény a hatvani szandzsákbégség palánkvára. Bódogháza a berényi náhiejéhez tartozik.

Mikor pusztult hát el teljesen? Nem tudni. De a legközelebbi írásos hivatkozás 1657-ben történik. Ekkor a pozsonyi kamara a lakatlan boldogházi pusztát Berénynek ítélte az érte pereskedő Ladány és Alsószentgyörgy ellenében. A szomorú

1702-es Jászság elzálogosításából alighanem kimaradt, mert III. Károly oklevele 1731-ben külön kiér rá: az összes jász pusztá, Boldogháza pusztá átadásáról külön is szól.

Amíg faluvá lesz a pusztá

Az újra benépesülés az állattenyésztéshez fűződik. Előbb csak legeltetni jártak ki Jászberényből a birtoktulajdonosok, aztán nyári szállásokat húztak maguknak, végül pedig télen is lakható tanyákat. És ezzel az életmóddal, ezek az emberek teremtették meg a szószerint messze földön híres állattenyészetet. Szórád Pál tszfogatos visszaemlékezése szerint a századfordulótól, sőt korábról tudja, hogy csordákat hajtottak innen Nyugat-Európába.

Alighanem az ország egyetlen tanyavidéke lehetett a boldogházi, amelyben emeletes szálloda működött. Marhakereskedők jártak ide, s a hozzá mindössze három kilométerre levő híres jánoshídi vásártérre. A volt szállodaépület ma is áll. Földszintje presszó, emeleten lakás van a vasúti sorompó mellett. Neves állattenyésztő dinasztiák alakulnak ki: a Sas; a Szádvári, a Konkoly családok. Természetesen mindez még Jászberény égisze alatt.

Minthogy ugyanígy látogat 1934-ben Móricz Zsigmond is, elsősorban a városi tanítóképzőt megkeresni. Ittjártakor ismerkedik meg a Csikos tanyákon lakó Saránkó Józsefekkel, s róluk írja a „Kamukéro” című novelláját. (Kamukéro – jász szó, furfangosat jelent). A Móricz írásból különben ösztönösen kitetszik, hogy itt valami megindult Jászberény város fennhatósága ellen. Valójában ebben az időben már elkezdődik az önállóságra törekvés.

De csak 1946-ban válik valósággá. A tanyavidék 1944. november 11-én szabadul fel. Nemsokára rá megalakul a községszervező bizottság az öt pártból. A politikai pártokat – Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Paraszt Párt, Polgári Demokrata Párt, Szociáldemokrata Munkás Párt, Független Kisgazda Párt – a Nemzeti Bizottság fogja össze. Ennek tagjai még a szakszervezetek is. Jászboldogházán valamennyi párt helyi programjában szerepel a közsérgg alakulás. Ez a csata nem szétválasztja a pártokat, hanem nagyon is összeforrasztja őket.

Végül 1946-ban sikerül vágyuk. A fogalmazás úgy pontos, ha az egész eszten-dőt értjük. Igaz ugyan, hogy a belügyminiszteri rendelet július 1-vel hatályos, de már azzal a kitételrel, hogy amikorra működőképpé lesz a község. Ám a feljegyzések még szeptemberben is vitákról tudnak, amelyeket az anyavárossal, Jászberény-nyel folytat Boldogháza. Az első képviselőtestületi ülést a gazdakörben tartják meg július 7-én. Ennek elnöke a nemzeti paraszt párti Sósapatki Sándor. Negyven tagú képviselőtestület kerül az új falu élére. A kisgazda párt tíz tagot és két póttagot delegál. A kommunista párt csak négyet ad. Mint „közli az elnök a gyűléssel azt is, hogy a Magyar Kommunista Párt megfelelő tagok hiányában csupán négy tagot küldött be”. Ennek az a magyarázata: Jászboldogházán a felszabadulás pillanatában nincs itteni földnélküli ember. Sőt, még a vasutasoknak is megvan a maguk 3-4 holdacsckája. Egyébként – mindez Boldogháza történelméből adódik – nincs tulajdonképpeni értelemben vett nagybirtok se. Inkább kulákbirtok fordul elő, maximum 200 holdas határig. Földosztás is kismértékű, mégpedig a máshonnan idetelepülő nincstelenek kapnak földet s tanyát is. Olyanféleképpen, hogy lebontják a Mizsei Pál és a Juhász ezredes féle tanyákat, s abból maguknak építenek, ezzel is gyarapítva a tanyavilágot. A kommunista párt erre a kis bázisra támaszkodhatott. Erdemes már itt megjegyezni: a Magyar Szocialista Munkáspárt mostani tagjai, a falu mostani vezetői jórésze akkor a paraszt pártban, a kisgazda pártban foglalt helyet. Ma egyébként erős, nyolcvankét tagú pártszervezet működik Boldogházán.

A kitérő után lépünk vissza az alakulást követő napokba. A képviselő testületbe egyébként a szakszervezet is delegált tagokat. Mégpedig a vasutasok és a földművesek szakszervezete. A falu lakossága egyébként ebben az időben 98 százalékgig földműves. Az összefogás, az együttműködés ebből az időből fakad. Az új falu tudata annyira áthatotta minden párt tagját, a falu minden lakóját, hogy már itt eleje vevődik a későbbi, máshol éles villongásoknak.

A község első főbírója Nagy János lett húsz szavazattal, a tizenkét szavazatot kapott Konkoly Bélát pedig másodbíróvá választották. A négy esküdtet közfelkiáltással választották meg, s az első jegyzőnek Jeskó Jánost nevezték ki. Közgyám és pénztáros is megillette az új falut, valamint két tanyai kézbesítő. Konkoly Béla javaslatára holdanként 3 kilogramm búzát adnak össze az új falu lakói, hogy a szükséges nyomtatványokat megvásárolhassák. Erre a híres Kner Izidor gyomai cégtől kérnek ajánlatokat. Az első két ív papírt 26 kilogramm zsíradékért, szalonnáért veszik meg. Ezt a képviselőtestület adja össze. Szádvári Vendel 2 kilogramm szalonnát, Szörös Vendel ugyancsak 2 kilogramm szalonnát adott többek között. (A Vendel név nem tudni miért, ma is igen gyakori Jászboldogházán.)

Ezzel megtörtént a „Jászberény m. városhoz tartozó Boldogháza, Csíkos, Tápió külterületi lakott helyek nagy községgé alakulása”. A képviselőtestület a falu nevet „Jászboldogháza névben kéri megállapítani”. Tudniillik „jász mivoltát a község nevében is kifejezésre kívánja juttatni”.

Nem is könnyű saját lábon állni

Az első képviselőtestületi ülés megfogadja:

„úgy (tudniillik dolgozik), hogy egy ember se akadjon Boldogházán, aki megbánná, hogy a község leszakadt Jászberény területéről”.

Csakhogy ez nem is olyan könnyű. Hamarosan kirobban az első vita. A felső-jászsági járás rendőrfőkapitánya átíratot küld, amiben közli: a háromtagú lovas rendőr őrsöt bevonultatja, ha nem gondoskodnak a legénység és a lóállomány eltartásáról. Dúl a vita, kell-e egyáltalán rendőrség az új községben. A falu e pillanatban 9600 holdas (később még nagy vitája van Jászberénnyel két dülő birtoklásáért), három-ezerhuszonhat lelket számlál, 520 tanyaházban laknak. Végül is abban maradnak, kell a rendőrség, de azt kérik, lovas őrs helyett kerékpáros, vagy gyalogos rendőröket kaphassanak.

Ugyancsak ellátási gondjaik közé tartozik a két tanyai kézbesítő felfogadása, s nekik évente jó minőségű egy-egy pár bakancs járandósága az illetményen felül. Tiszteletdíjat szavaznak meg a főbírónak évi 400, a másodbírónak évi 360 forintot. Nagyobb postát kérnek, s olyan vonatpárt, hogy Jászberénybe tudja vinni és onnan hozni az iskolába járó diákokat. A parasztyerekek támogatására a jászberényi tanítóképzőben alapítványt tesznek egy mindenkor boldogházi parasztfiú taníttatására.

Az állattenyésztőket azzal is segítik, hogy a Csíkos tanyákon marhalevéelkezelő kirendeltséget létesítenek. Ezzel Bugyi Albertet bízzák meg. A boldogházi állattenyésztők egyébként gyorsan magukhoz térnek a háborús pusztítás után. S már 1947-ben eléri az 1938-as állatlétszámot. A csíkosiak egyébként – noha 8 kilométerre vannak a faluközponttól – kiveszik részüket a község irányításából, természetéből. Erre való tekintettel is maguknak követelik, hogy küldöttjük Pócz Benedek legyen a képviselőtestület korelnöke.

Él, jární tanul, talpra áll a falu. Sok minden történik. A háborús pusztítás után tönkremegy a négy iskola. Márton Domokos tanító az olvasóköri kezd tanítani. Egyébként az első községháza is a gazdakörtől haszonbérbe vett terem. A község

előtt nincs semmi lehetetlen, 1948-ban Bábosi Mihály, jászberényi lakostól temetőt vásárolnak maguknak. Megvan lassan minden, ami egy új falunak kellhet. S bekerülnek az országos politikai véráramba.

Erre vall, hogy 1948-ban a község: „kéri a kormányzatot, hogy vessen véget a Mindszenty-féle klerikális reakciónak, tegye lehetővé, hogy a dolgozó nép nyugodtan, minden megzavarás nélkül építhesse a demokráciát”. Az 1949. után bekövetkező politikai eltorzulás elér az új faluba is. Egy ugyancsak 1949-ből származó feljegyzés szerint a község Remete László javaslatára elfogadja a kunszentmártoniak begyűjtési versenyt, s „minden rendelkezésre álló eszközzel odahat, hogy első legyen”.

Fájó emlékek maradtak arról, milyen áron tört elsőségre a begyűjtési versenyben a falu.

Teremtő két évtized

Nagyon sokra vitte Jászboldogháza a húsz esztendő alatt. Alakulásakor, 1946-ban mindössze 18 belterületi házat számláltak. S még 1950-ben is csak 35-öt. Majd 1961-ben már 228-at, 1966-ban végre 396 ház alkotja a falu belterületét. Az alakuláskori egy utca ellenében 1966-ra 12 lakott utcája van. A faluba település 1959-ben gyorsul meg a mezőgazdaság szocialista átalakulásával. Azelőtt lassítja az, hogy az innen beköltözők többnyire Jászbénybe mennek, ahol még régebbi időkről igen sok embernek háza van a boldogházi tanyáján kívül. Sajnos, egy tragikus véletlen is közrejátszik a tanyák megfogyatkozásában. Az 1963-ban a falura törő Tápió elpusztítja a csikosi, tápiói tanyákat. De még mindezzel együtt 1966-ban is 287 tanyája van a boldogházi határnak.

A villany 1952-ben gyullad ki a faluban, s 1966-ra már 9 ezer méter villanyvezetékről tudnak. A község hatszáz személyes művelődési házat kapott, két tantermes nevelői lakásos új iskolát, huszonöt személyes óvodát, száznolcvan embert befogadó szélesvásznú mozit, orvosi rendelőt, állatorvosi lakást, sportpályát fennállása alatt. Alakulásakor 1946-ban mindössze 100 méteres járdája van, 1966-ra 9300 méter. Amikor az önállóságot elnyerték, mindössze nyolc embernek volt középiskolai végzettsége. Húsz esztendő alatt százhuszonötre szaporodott a számuk. Alakulásakor három ember végzett főiskolát, 1966-ra harminckettő. Ötezer kötetes közkönyvtár működik, négyszáz állandó olvasója van. A szolnoki Szigligeti Színház havonta tart itt tájelőadást. Négyszáz rádió, hetvennégy tv-előfizetője van a falunak. Ezenfelül háromszázhuszan folyóiratot, négyszázan pedig napi és hetilapokat járatnak. A község lakóinak tulajdonában 1966-ban 16 személygépkocsit, 225 motorkerékpár tartanak nyilván.

Gyümölcsöző összefogás

Még 1949-ben megalakult az Új Élet Termelőszövetkezet mindössze 260 holdon. Kis tsz, de bomlasztó hatása nagy. Tizenegy éves fennállása alatt olyan rosszul gazdálkodott, hogy ezzel riasztotta a földet, állatot igazán szerető embereket az összefogás gondolatától. A községet alkotó színejava parasztemberek 1953-ban egy laza szerkezetű állattenyésztő szakcsoportba tömörülnek. Természetesen továbbra is egyénileg gazdálkodnak.

Az állattenyésztő társulat elnöke az egykori törvénybíró, Konkoly Béla lesz. Ő iskolázott, 12 holdas középparasztt. Esztendőről esztendőre kiváló minőségű tenyész- és hizóállatokat értékesít. Felfigyelnek rá. Mind sürűbben látogatja meg az MSZMP Szolnok megyei Bizottságának titkára és a járási párttitkár. Kérdezzetük véleményét a szövetkezéssről. Hallani sem akar róla, majd 1959-ben mégis azt mondja: ha itt szövetkezet alakul, annak jól kell működnie. Még ebben az évben az Aranykalász szövetkezetben tömörülnek Konkoly Béla elnöklete alatt az állattenyésztők.

Az Aranykalász azóta sok dicsőséget szerzett a falunak, a megyének. Már 1960-ban, működésének első esztendei eredményei után második lett az ország termelőszövetkezetei között birtokcsoportjában. S azóta állandóan az élen. Ime:

1960-ban:	országos 2. hely
1961-ben:	országos 2. hely
1962-ben:	országos 10. hely
1963-ban:	országos 3. hely
1964-ben:	országos 2. hely
1965-ben:	országos 52. hely

Megjegyzendő, hogy 1965-ben karbamidos tületetés miatt 53 tehén elpusztult, s ezért a szövetkezetet az országos versenybizottság hátra vetette.

Az induláskor – 1959-ben – öt termelőszövetkezet gazdálkodott. Az Aranykalász azonnal az állattenyésztő tradíciókra épített. Sertés-, szarvasmarha-hizlalás és tenyészmarhanevelés. Már a következő esztendőben, 1960-ban fölveszik a semmire sem menő régi Új Élet Termelőszövetkezetet, 1963-ban a Zrínyit, 1964-ben a Bercsényi Tsz-t társul hozzájuk. Ettől kezdve egy szövetkezetben, az Aranykalászban gazdálkodik az egész falu. S kiválóan. Amíg 1959-ben búzából 10 mázsa a községi termésátlag, 1965-ben 18 mázsa 50 kiló, amíg 1960-ban a cukorrépa 130 mázsát terem, 1965-ben 243 mázsa 90 kilót holdanként. Pedig a termelőszövetkezet 8 ezer holdas összirtokából 3 ezer hold igen igen, szikes legelőterület.

Ez a termelőszövetkezet bőségkútja a népgazdaságnak. Már 1960-ban elérték, hogy 100 hold szántó után 100 mázsa húst értékesítettek, 1965-ben pedig 160 mázsát is meghaladták ugyanerre a területre. Ez több mint kétszerese a megyei átlagnak. A falu 5 ezer hizott sertést ad évente, s 105 ezer hektóliter tejet, míg az egyéni gazdálkodás éveiben 1800 hizott értékesítettek csak, s esetleg 70–80 ezer hektóliternyi tejet. A termelőszövetkezet 1960-ban 14 millió forintértéket termelt, 1965-ben 46 milliót. Ezzel párhuzamosan ugyanígy fut felfelé a szövetkezeti gazdák jövedelmi grafikonja. A közös gazdaság 20 forintos munkaegységelőleget fizet havonta, s már több évre visszamenőleg nem osztottak 50 forint alatt. Az egy dolgozó tagra jutó jövedelem így alakult az utóbbi három évben:

1963-ban	24 489 forint
1964-ben	26 863 forint
1965-ben	28 390 forint

Bevezették a betegknél: az átlagkereset 70 százalékát, minden hónapban készpénzben kifizetik. A fiatalok szakmai tudásának bővítésére 1965-ben például 28 ezer forintot fizetett a közös gazdaság. A kapásokat nagyrészt vegyszeres gyomirtással művelik, a gabona termesztése, betakarítása 100 százalékig gépesített náluk. Tehénésztük teljes egészében törzskönyvezett állomány és teljesen tbc-mentes. Ugyanígy a sertésállomány is. A borjakat mesterséges itatással nevelik. Az aratógépeken kívül minden mezőgazdasági gép a saját tulajdonukat képezi. A baromfiállományokat is gépesí-

tették. S a fejtés is géppel történik náluk. A szövetkezet távlati terveiben többek között az szerepel, hogy 1967 végétől csak szakmunkások dolgozhatnak az állattenyésztésben és a gépeken.

„Nomen est omen”

A név meghatározza a sorsot – mondja a régi latin közmondás. Talán van benne valami igazság. Minden esetre az tény, hogy régebben ezen a vidéken is ilyen falu és határrészneveket adott a nép: Hatrongyos, Keserves, Nyögő, Neszűrj és így tovább. A húsz esztendő új jászsági falu neve Boldogháza. S nemcsak a nevében az. Ezt mutatja jelene. Így legyen jövőjében is.

BORZÁK LAJOS

FORRÁSMUNKÁK

Dr. Fodor Ferenc: A Jászság életrajza.
„Boldogháza község községi jegyzőkönyve”
(a Szolnoki Állami Levéltár tulajdonában).

Csáki István: Ünnepi beszéd Jászboldogházán,
1966. augusztus 20-án.

Tóth Emma—Konkoly Béla: Jellemzés a jászboldogházi Aranykalász Termelőszövetkezetről.

Varga István: Beszámoló az 1965-ös gazdasági eredményekről.

A Szolnok megyei Néplap 1966-os számai.

A szolnoki rádió 1966. augusztus 19. „Születésnap” című műsora.

Menyhárt János, Szórád Pál, Sass Lajos, Konkoly Béla, Nagy András, László István jászboldogházi lakosok szóbeli visszaemlékezései, akiknek ezúton mondunk köszönetet.

Képek, alkotói gondolatok

Chiovini Ferenc művészetéről*

1899-ben – éppen abban az esztendőben, amikor olyan jeles festőművészek, mint Bihari Sándor, Hegedűs László, Kernstok Károly, Mednyánszky László, Mihalik Dániel, Szlányi Lajos, Vaszary János a kultuszminiszterhez folyamodtak, hogy segítse őket Szolnokon, mint a magyarság egyik jellegzetes központjában való letelepedésükben – született a Szolnok melletti Besenyszög községben Chiovini Ferenc.

Véletlen-e, vagy sorsszerűség, hogy élete a művészteleppel kapcsolódott egybe s a Képzőművészeti Főiskola elvégzése óta, negyven esztendeje a Szolnoki Művésztelep lakója. Idekerülésekor Fényes Adolf, Szlányi Lajos, Zádor István és a többiek között a legfiatalabbként dolgozik, s ma a művésztelep legidősebb, de alkotó erejében, szellemében ma is fiatal művésze. Paszteles vagy villanó színei, vázlatai, eredeti és jóízű humora egyaránt ismert, de szólaltassuk meg most Chiovini Ferenc festőművészt művészi ars poetikájáról.

Elsőnek kínálkozik a kérdés, hogy milyen vonzás hozta le és fűzte a szolnoki táj-

„Már azok, akik felfedezték Szolnokot, és azok, akik utánuk jöttek, Szolnokon megtalálták azt a jellegzetesen érdekeset, ami később a pikturájukban is megnyilvánul. Az utánuk következők ugyancsak ebben éltek, s a genius loci minden Szolnokra telepedett szobrászra, festőre, grafikusra hatott. Rám könnyen hathatott, mert közvetlenül főiskola után kerültem Szolnokra. A szomszédos Besenyszög községben születtem, tehát én a helyet ismertem és szerettem.

Sokszor eszembe van a rádió utolsó riportja, Csók Pista bácsival, hogy mit ajánl a fiatal festőknek. Ő azt mondta, hogy azt fessék, amit szeretnek. Hát én ezt gyerekkortól fogva szeretem, mert benne éltem. Ehhez fűződnek gyerekkori élményeim is. Azonkívül ismerem is, mert azt, hogy valamit szeressünk, azt ismernünk kell. A gyerekkori emlékek, amelyek egy életen át hatnak az emberre, nálam most is élő valóságok; témában és érzésben mindig visszatérek oda.

Akik idejönnek máshonnan, először az Alföldet meg kell szeretniök. De könnyebb annak a dolga, akinek a szemlélete az Alföldön nevelődött a horizontális látásra. Az megtalálja az Alföldben a monumentalitást és intimitást, a két ellenpólust, de együttható tényezőt, amely nagyon nemessé teszi, kissé zárttá és kevésbé hozzáférhetővé, de ugyanakkor nemes szépségeket, rejtett szépségeket adagol.”

* Chiovini Ferenc művészi munkásságáért a Munkácsy-díj I. fokozatát kapta, Olvasóink és magunk nevében is őszintén gratulálunk. (Szerk.)

Gyakran felvetődik a kérdés, alakulhatott vagy alakult-e ki Szolnokon is – más művésztelephez hasonlóan – iskola, s ha nem, hatottak-e az egy közösségben élő művészek egymásra?

„Feltétlenül hatottak. Reám is hatott, mert új felfogások, friss szellem, ezek engem érdekelnek, állandóan érdekelnek. Amit úgy mondanak, hogy iskola és amit egyesek Szolnoktól követelnének, én azt nem tartom követendőnek és nem tartom követelménynek. A szolnoki művészetnek az volt a lényege, hogy mindenki kiélhette saját egyéniségét, szóval iskoláról, szolnoki iskoláról nem lehet beszélni. Egy-egy iskola tulajdonképpen nem is jelent többet, mint egy-két nagy művész bélyegét, amit a többire rányom. Szolnokon egyéniségek voltak.”

Az ember és a táj, az Alföld, a Tisza nagy horizontú vidéke öleli körül a művésztelepet. Hogyan látja ezt Chiovini Ferenc?

„Egészen más a kép, ha a gátról nézzük a tájat, vagy az országútról nézzük a vidéket, vagy az országútról figyeljük a nagy szőke vizet. Két különböző világ tárul elénk.

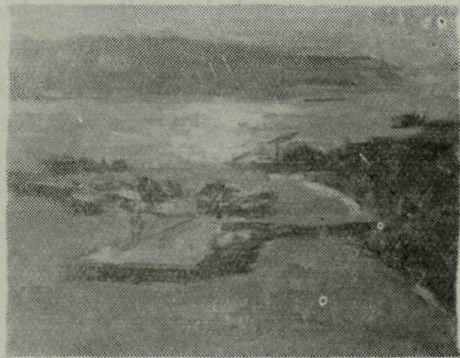
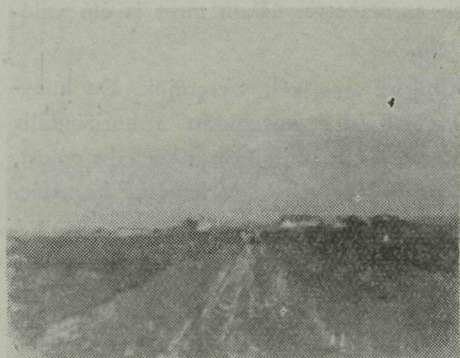
A víztükrön megpihen a szem, a kanyarulatok viszik tovább a fantáziát, s aztán tükröződnek a szakadékok, a szakadékos partok. Nagy a nyugalom, s a mozgást csak a komp környéke, a halászok és a város alatti fürdőzők és csónakázók adják a tájban. A két gát között más a vegetáció: fűzesek, nyárfák, szederbokrok, a zölden bútjanzó fű. Itt sokkal üdébb és nedvesebb a táj, mert nagyobb a harmat és minden áradáskor előnti a víz.”

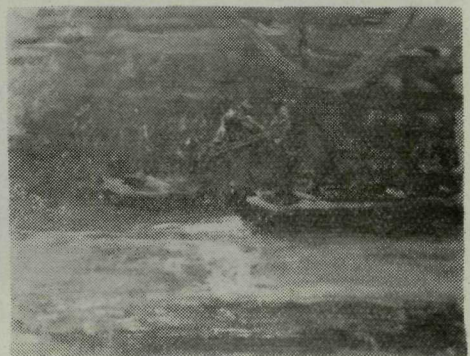
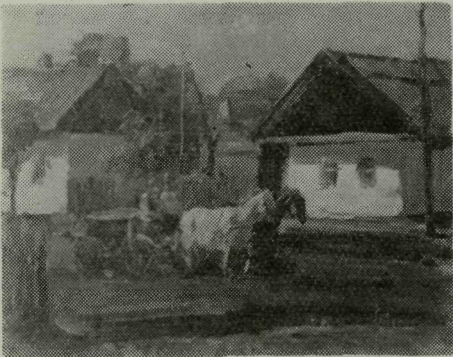
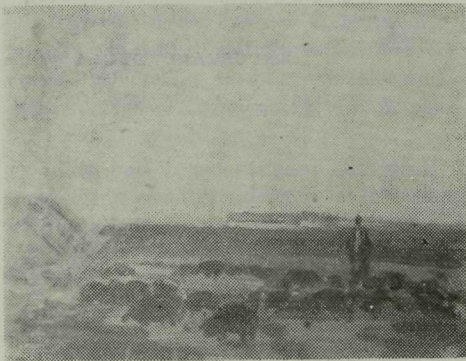
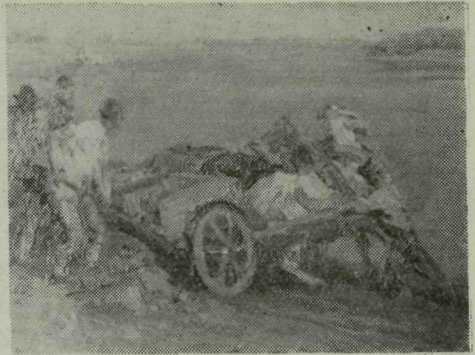
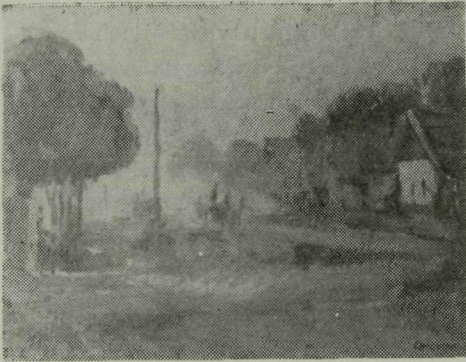
Chiovini Ferenc mestere az opálos szürkéeknek, a poros, párás atmoszférának, az Alföld jellegzetes színskálájának. De ez nemcsak egyéni látásmód.

„Ez a tájra jellegzetes. S aki ebben született, ebben nőtt föl, ezeket az opálos szürkéket érzi és festi. De még azok is, akik valamikor is Szolnokra kerültek, átvették ezt a koloritot, ezt a szordinós koloritot. Vehetem én Fényest, Aba-Novákot és a többieket. Más kolorittal jöttek Szolnokra, de valahogy a szolnoki ezüstös szürkék mindegyiknek beleépültek a festészetébe.”

De ismerni és szeretni is kell ezt a tájat, hogy minden szépségét felfedezze: „Én ezt szeretem. De tulajdonképpen azt szeretheti valaki, amit ismer.”

A Tisza folyó, a két gát közti rész kedvelt témája, de az igazi alföldi táj mégsem ez.

„Ha felmegyünk a gátra, az a legszebb kilátó. Ha ebből a világból felmegy a festő a gátra, a legjobb kilátóra, megszalad a szeme és nagyobb lélegzetet vesz, mert a monumentalitásnak olyan érzése fogja meg, mintha egy távoli utazásnál egy kanyarban felbukkan a tenger, aztán látja az ember a vetéstáblákat, a tanyákat, pár fát, embereket, állatokat a tájban, mint apró intim részleteket. Ez a monumentalitásnak és intimitásnak, ennek a két ellentétnek, de egymást kiegészítő és fokozó tényezőnek olyan szintézisét adja, ami a festőnek, de az érző és látó embernek is nagy gyönyörűséget ad. Egyszerű ez a táj, kulisszamentes és a szépséget nehezen adagolja, csak annak, aki ezt szereti.”

A művészi, alkotói gondolatokat a kisebb-nagyobb vázlatok, képek, rajzok olyan sora hitelesíti, amely a táj, a művész és az emberek kapcsolatát, egymáshoz tartozását, szépségét művészi hitelességgel tükrözik.

KAPOSVÁRI GYULA

Chiovini Ferenc: Árvíz

A szolnoki művésztelep művészei önmagukról 1932-ben

Az 1932-es év Szolnok életében is a gazdasági válság jellegzetes tüneteit hordozta: munkanélküliség, leállt fűrészüzemek, az üzleti élet pangása. Ha valaki Szolnok akkori életét részleteiben is meg akarja ismeri, akkor ebben Nagy Lajos szociográfiai riport-könyve segíti (megjelent Három magyar város című könyvében a Kosmos kiadásában 1933-ban).

1932-ben volt Szolnokon szociofotó kiállítással egybekötve Kassák Lajos Irodalmi problémák című előadása is, amelynek következménye az lett, hogy Kassák Lajos író, Lengyel Lajos nyomdász grafikust és Tabák Lajos szolnoki magántisztviselőt állami és társadalmi rend elleni izgatás miatt a rendőrség őrizetbe vette, a fotókiállítást betiltotta és anyagát lefoglalta. A szolnoki újságok és az országos hírlapok részletesen kommentálták a szociofotó kiállítás körülményeit.

Az 1932-es évben Irodalmi Kurir címen második évfolyamába lépett Szandai Sándor szobrászművész szerkesztésében megjelenő helyi folyóirat, amelynek haladó beállítottságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy József Attila vád alá helyezett kötetéből közölt verset, Radnóti Miklóst is szerepelteti, Gelléri Andor Endre, Nagy Lajos novelláit hozza. Beszámol a Baumgarten alapítvány kiosztott díjairól. Jegyzetei, kommentárjai is azt mutatják, hogy a helyi problémák mellett az ország haladó törekvéseit is látja és erősíti. Ebben a folyóiratban helyet kaptak a szolnoki művésztelep 30 éves jubileumát ünneplő szolnoki művészek is. „Ankét a festészet jövőjéről” címen a műteremkiállítást rendező művészeket sorra megszólaltatja a folyóirat, s bevezetőként ennyit ír róluk: „A mai viszonyok között nehéz a művészek helyzete, ezen felül sok probléma vár megoldásra, mégis bizakodó hittel, a szó szoros értelmében – harcolnak, hogy kulturmissziójukat betölthessék. Szóaljanak meg most ők, a szerények ez ankét keretében, hogyan látják a festőművészet jövőjét. Talán egy árnyalattal megvilágosodnak a dolgok. A művészek látó szeme tisztítsa meg a ködtől a horizontot.”

Mivel az Irodalmi Kurir című szolnoki folyóirat még az Országos Széchényi Könyvtárban sem található és így nemcsak a művészetet szerető dolgozók, hanem a művészettörténész szakemberek előtt is ismeretlen az alábbi cikk, amely a XX. század festészetének jeles képviselőit, művészeti felfogásukat ismerteti, közreadjuk a szolnoki múzeumban őrzött folyóiratból. (Irodalmi Kurir, II. évfolyam 6. szám, 23. p. 1932. szeptember hó.)

* * *

„A művészetről beszéljek? Jobb ha festő erről nem beszél. Magam sem teszem szívesen. Valahogy eszembe jut az az európai, aki Indiában egy bramint megkért: „beszélj Bramin, nekem az Istenről” és a bramín hallgatott. Többszöri sürgetésre csupán annyit válaszolt, hogy „te szerencsétlen, hiszen egész idő alatt róla beszéltem.” Mi

festők, akik a tudatalatti és tudatos világok határmezsgyéjén imbolygunk, nem is vagyunk alkalmasak arra, hogy szóban, exakt formában értsük meg azt, ami nem is kívánczik szavak alá. Optikai tényeket kreálni a feladatunk. Nem elégedünk meg vizuális tények egyszerű konstatálásával. Miután a művészet jövőjét illetőleg vetődött fel a kérdés, ezzel a válasz is adva van. Amint vannak hallásbeli igényeink és élményeink, amiket zeneszerzők, illetve interpretátorok elégitenek ki, úgy vannak vizuális igények, amelyeket mi, festők elégitünk ki. A piktura jövőjét illetőleg valahogy úgy látom a dolgot, hogy miután a polgári társadalom messze sem olyan potens, mint kultúrtényező, hovatovább a közületeknek fogunk dolgozni. Itt a freskó jön leginkább tekintetbe. Valaha szobrok is csak épületeken voltak és képek is csak falra festve, később az élet úgy mintázta a dolgokat, hogy meg tudott születni egy kisplasztika és egy atelierpiktura. Ma mintha a szobrok lassan visszavándorolnának a falakra, avagy közterekre (ez is architektonikus elem). Az atelier-pikturával meg úgy állunk, hogy az érdeklődés irányában annyira visszaesett, amire példa még nem is volt. Ehhez persze hozzájárul az emberek tájékozatlansága, hiszen az új kor annyira kialakulatlan, hogy a festők egymást nem értik meg, hogy értse meg őket a közönség? Ebből a tényből él elsősorban a giccs-műkereskedelem, mert az emberi tájékozatlanságot és butaságot sokkal biztosabban lehet kalkulálni, mert ez fixebb minden életaxiománál és valóságos csodánál.

ABA NOVÁK VILMOS

Mi a festészet jövője? Arra felelni a jóslás határán mozog, az új profétáknak pedig a magyar közmondás nem sok jót ígér.

A társadalmi és gazdasági viszonyok mindig döntő hatással voltak minden kor festészetének kialakulására, a jövőben is úgy lesz.

Az impresszionizmus lazaságának reakciójaképpen az utána jövő kutatások felhasználásával, tömörebb, szervezettebb irányelvekkel halad a festészet.

A modern építészeti stílus már érezteti kívánalmait és kedvez a falhoz jobban idomuló és freskószerű megoldásoknak.

A gazdasági életben a plakát szerepe fokozódik.

Az előre nem látott irányító okokat pedig én sem látom.

CHIOVINI FERENC

A művészet jövőjéről csak nagy általánosságban tudok beszélni. Jóslásokba nehéz lelkiismeretes művésznek belemenni. Azt mondhatom, hogy a művészet olyan, mint egy-egy emberi szerv, egyszer nagyon kivirágzik, kifejlődik, máskor egészen elsatnyul, elcsökevényesedik. A régi Görögországban az volt a jelmondat: művészet nélkül nem érdemes élni. A művészet mellett minden eltörpült. Más korban pedig a képrombolók elpusztították a művészi alkotásokat. Így váltakozott ez és ma sajnos egy olyan periódusban vagyunk, amikor a közönség a művészettel szemben legnagyobb mértékben közömbösen viselkedik. Bizonyosra vehető, hogy ez meg fog változni, de hogy az érdeklődés feltámadása a művészet iránt mit eredményez majd és, hogy milyen terméke-nyítő hatással lesz a művészekre, az a jövő titka.

FÉNYES ADOLF

Lényegi szempontból a művészet múltja, jelene és jövője egy és állandó: fantáziát, színt és érdekességet keverni az emberiség életébe, ezáltal gazdagabbá és teljessé tenni azt. Van ezzel szemben egy nagy kérdés, a művészet mai anyagi válsága. Ez a válság tulajdonképpen nem mai, s így nem lehet teljesen az általános gazdasági válsággal magyarázni. A közönség (kivéve talán a renaissance idejét) sohasem volt eléggé széles körben szervezve és nevelve a művészet számára, ez iránt a nagy tökefelesle-

geknek minden időben csak igen kis hányada érdeklődött. Normális viszonyok közt a gazdasági vérbőség mindig ki tudott termelni annyi felvevőt, hogy fenn tudta tartani a művészetet s így a művészetnek ez az organikus gazdasági válsága kevésbé volt érezhető, mint ma. A közeli esztendőben, míg a mai zavaros és ingadozó világhelyzet nem jut egyensúlyra, nem igen lehet a művészet és a művészek helyzetének jobbrafordulását várni. Azután pedig: minél szélesebb rétegeket felvevőképessé tenni, s a mainál jóval nagyobb tömegeknek művészet iránt való érdeklődését felkelteni. – Ennek a két feladatnak megoldása fog a művészetnek nyugodt bázist és fejlődőképességet biztosítani. Ami a művészet tartalmi jövőjét illeti, az utolsó harminc esztendő próbálkozásai után Európaszerte kialakult egy lehiggadt, de minden ízében új és aktuális naturalizmus, s érzésem szerint ez fog századunk művészetének irányt adni. Eléggé általános felfogás, hogy a festészet a jövőben mindinkább a falfestés felé specializálódik. Indok: mágnások helyett mindinkább a közületek lesznek megrendelőkké, a művészek tehát nem polgári lakások, hanem középületek dekorálására fognak megbízást kapni. Az indokolás kétségtelenül helyes. Egy művész tehetségének viszont lényegi része, hogy intim, vagy nagyméretű feladatok iránt érdeklődik-e. S minthogy mindig lesznek kiváló festők, akik érzéseiket kisebb dimenziókban tudják kifejezni, kétségtelen, hogy freskófestészet mellett, mindig lesz táblakép-festészet is.

FÖRSTNER DÉNES

Úgy látom, hogy a jövő művészete éppen olyan lesz, mint a jelené, vagy a volt múlté. A jövő művészetét is a divatok fogják nagyrészt uralni, amit itt-ott csak egy zseniálisabb egyéniség bonthat meg. A régi művészetet egyébe kovácsolta valamilyen eszme, például a kereszténységet a hit. Ezért a régiek művészete egyetemes volt, ami a jövőben elképzelhetetlen és szinte kizártnak látszik.

ISTÓKOVICS KÁLMÁN

Roppant nehéz helyzetben vagyok, mikor a művészet jövőjéről kell írnom. Nem is kedvelem ezt a témát, hogy őszinte legyek, mert proféciálni nem szeretek. A kérdés pedig a profécia határán mozog, tehát azért amit mondok, felelősséget nem vállalok és kérem a nyájas utókort, hogy ne mosolyogjon le, ha jóslásom nem következne be. Emlékezzünk csak vissza arra az időre, amikor a fotografálógépet feltalálták. Akkor is nagy izgalommal érdeklődtek a legkiválóbb művészeknél és a legkitűnőbb esztétikusoknál is, hogy milyen befolyással lesz a gépi ábrázolás a festészetre és milyen ellentétes vélemények kerültek ki. Voltak, akik a festészet felett meghúzták a lélekharangot, mondván: „minek ma már festeni s rajzolni, mikor azt a gép tökéletesen elvégzi az emberen, az emberi elme s kéz helyett?” És lám mennyire nem lett igazuk, mert a művészetnek soha olyan fellendülése nem állt be, mint amilyent a fotografálógép feltalálása előidézett. Hiszen mindig más az, amit a gép állít elő és amit az emberi agy teremt. Ellenben a fotografálógép a szolgálatába lépett a festészetnek, a képek reprodukálása által, azok terjesztésében és népszerűsítésével. Hány kitűnő művet csak reprodukcióban ismerünk, amit éppen azért tudunk élvezni, mert előállításuk fotografikus, tehát tárgyilagos és megbízható. De nem akarok elkalandozni a tárgytól, mert a kérdés az: mi a festészet jövője? Pár sorban nehéz ezt elintézni. Véleményem röviden összefoglalva a következő: a festőművészetnek mindig és mindig tágabb tere nyílik. Tessék csak elképzelni a rádiót és azt, hogy majd a képleadások is olyan tökéletesek lesznek, mint ma a hangleadás, és éppen úgy fogja a rádió leközvetíteni a londoni és a párizsi stb. képkiallításokat, mint most a hangversenyeket. Ilyen módon ellátogathatunk otthonunkból ki sem mozdulva nagy mesterek műtermeibe, láthatjuk őket munkaközben, élvezhetjük készülő műveiket Madagaszkáron úgy, mint Budapesten. Ez aztán beláthatatlan mértékben fogja népszerűsíteni

a művészetet és lehetővé teszi a festőművészet alkotásainak minél szélesebb körben való terjesztését. Azt hiszem elég, ha csak erre világítok rá az anket keretében.

PÓLYA TIBOR

Stílusok születésénél az építészet lendül neki legelőbb, s ezt követi sorban a szobrászat, majd a festészet. A mai általános forrongásból kicsillognak az új építészet első formái, melyek a fénynek, levegőnek és általában a higiénianak jegyében születtek. Festő létemre elsősorban a festészet jövője érdekel s miután a függvénye, kiegészítője az építészetnek, a festészetet is a jövőben világosnak, derűsnek látom és éppen higiéniai okokból valószínűnek tartom a falfestmény, a freskó újrászületését.

PÓLYA IVÁN

Nem tudhatjuk milyen lesz a jövő művészete, lesz-e egyáltalán művészet? Hiszen manapság gyakran hallani, hogy a művészet felesleges. A ma sportkultusza, anyagi bajok, politikai villongások elvonják a figyelmet a művészetről és annak művelőiről. De a múló divat nem térítheti el az emberiség érdeklődését és rajongását a szép iránt, ami a művészeti alkotások lényege. Ha visszatekintünk a múltba, nem tudjuk megállapítani mi a szépség lényege, a közös szép a régi nagy mesterek alkotásaiban. Az egyéni felfogás áttörheti a törvényeket és korlátokat a jövőben is, ha egyébként újszerűt, érdekeset és nagyszabásút ad. Hogy milyen lesz tehát a jövő művészete, naturális vagy elvont, antik vagy modern, nem tudhatjuk, de jó művészetnek kell lennie, hogy régi publikumát visszaszerezhesse.

RÉVÉSZ PÉTER PÁL

Bajos prófeciát mondani, hogy a jövő művészete még szélsőségesebb irány felé fog-e tendálni, vagy egy darabig a jelenlegi keresgélő, talán önmagát még meg nem talált törekvések jegyében marad, vagy visszagravitál régebbi irányok felé. Szinyei egy biliárdparti alkalmával egy hozzá intézett hasonló kérdésre így felelt: A művészetnél is úgy van, mint a biliárdnál, az szabály, hogy egyik láb kell, hogy a földet érje, különben nem érvényes a lökés. Így a pikturában is kell, hogy a realitás talaja legyen a bázis. Ezt a kitűnő mondást én is aláírom.

SZLÁNYI LAJOS

Kétségtelen, hogy a világválság nehéz helyzetet teremtett a művészet tovább gyakorlási- és fejlődési lehetőségének. A válság itt is gátlóan akar markolni a munkások kezébe, amint azt a felvetett kérdés is igazolni látszik. Méltán félhetnénk egy visszaeséstől, ha a varázs, amely a művészetben lakozik döntően ellenállhatatlan erejű nem volna. Nem elsőrangú életségletnek tartják, mégis megtaláljuk a koldus kunyhóban és a gazdag palotában egyaránt. Az emberi ügyesség hatása, amely az élettelen anyagból művészi ihletéssel és tudással új életet teremt – a mű életét –, minden időkből csodálatra készítet emberi lelkeket, akik erre képtelenek, vagy éppen azokat, akik hasonló képességükkel önzetlenül még inkább méltányolni tudják a bennük rejlő értékeket. E lelkesedni tudók táborának áldozatkésztségi lehetősége és a művész önzetlensége, fejlődni akarása lendíthetnek egyaránt magasabb nívv eléréséhez. Ennek a két tényezőnek egymással kiegyensúlyozottsága adja meg a talajt a magasabb kvalitás elérésére, mely a műtörténelem eseményévé magasztosul egy-egy művész életének kollektív alkotásával. Ez az a lehetőség, mellyel egy művész jól-rosszul sáfarkodhat. A legmagasabb nívv elérésénél egy idealista nem ismer akadályt, mentől nagyobb a gátlás, annál nagyobb legyen a nekifeszülés. Aki a művészetnek szenteli életét, annak ezzel számolnia kell. Ez így volt minden időben,

valószínűleg így lesz ezután is. A gyöngék, az önmagukat, avagy az önmaguk érdekcsoportját túlbecsülő egymásnak stréberkedők művészi élete, szappanbuborék, a történelem eddigi nagy egyéniségeihez képest. Ez a művészi élet logikája és itt van letéve a jövője: mentől több erőszakaratú tehetség terem, hogy egymást nemes versenyre animálva értékes alkotásokra segítse, annál nívósabb a művészi kultúra. Technikai eszközök fejlődése csak beláthatatlan hasznára lehetnek a művészet minden ágának előrelendüléséhez, de semmi esetre sem ártalmára. A társadalmi eltolódások legfeljebb témakörére lehetnek befolyással, de a mindenkori kvalitás becsességét maradandóan meg nem szüntethetik.

UDVARY DEZSŐ

Mint ahogy a művészet mai válságát a gazdasági világválság okozta, ugyanúgy a művészet jövőjét is ez határozza meg. Ha lesz pénzük azoknak, akik tudnak és akarnak áldozni képekért, akkor lesz művészet. Hogy milyen művészet? Modern vagy konzervatív, az nem fontos. Művészet lesz! Addig azonban küzdeni kell a mával és harcolni kell a holnapért, mert a művész anyagi függetlenség hiányában kénytelen elaprózni erejét és tehetségét, többet és gyorsabban kell dolgoznia, rosszabb minőségű képek kerülnek ki a kezéből és ez bizony a művészet rovására megy. Lassanként elkövetkezik a háború utáni kaotikus idők reakciója: a lehangolás az egész vonalon, de ennek az áldatlan helyzetnek meg kell változnia, hogy a komoly művészet iránt érdeklődést lehessen kelteni.

VIDOVSKY BÉLA

Az izmusok korán túl vagyunk. Megtörténik a lehangolás és különféle irányok eredményei után kialakult a neoklasszicizmus. A festőművészet jövőjét nem lehet előre látni, hiszen beláthatatlan perspektívák vannak, annyi azonban bizonyos, hogy jelenleg – a hullámtörvény alapján – egy felfelé ívelő hullám leelején vagyunk. A képzőművészetekben az új stílus mindig az építészetből indul ki és ma az építészetben egészen új rendszerek és stílusok alakultak ki. Ezt – mint a múltban – előreláthatóan követni fogja a művészet többi ága is, de a fejlődés útját ma még nem lehet megállapítani.

ZÁDOR ISTVÁN

Hogy mi a művészet? – talán az, ami a hit kérdése. Egyik nélkül sem lehet megélni.

A művészet mint a hit, múltja és jövője mindig marad az, ami volt.

Az egyiket jelképezi a pegazus, a másikat a kereszt.

A hit az élni, üdvözülni és boldogulni akarás tudatos és öntudatlan belső érzelmi és lelki világunk reménye, a mindenható és mindentudó mindenségben, – Isten nevében.

A művészet a külső és belső érzelmi és lelki világunk részben tudatos és részben öntudatlan kifejezése, kielégülése írásban, zenében és festészetben stb. Szóval mindenben, amiben több a magasztos érzelmi és eszmei alkotás minősége, azaz lelkiisége.

Kilengések többé-kevésbé minden korban voltak, de nem olyan nagy fokban, mint a mai bizonytalan, rohanó világban vannak.

De reméljük lesznek még jobb és szebb idők is, adja Isten, hogy úgy legyen.

ZOMBORY LAJOS

* * *

A festészet jövőjéről szóló anket keretében megszólaltatott művészek nyilatkozatai egyedileg is jellemzők. S egy kivétellel (Zombory Lajos állatfestő) mind elmélyült, valós művészeti felfogást tanúsítanak.

A gazdasági válság nyomasztó súlya rányomja a bélyegét csaknem minden művész nyilatkozatára. Amikor a mindennapi kenyér előteremtése probléma, érthető, hogy a festészet jövőjéről szóló nyilatkozatban a gazdasági kérdés is fontos helyet kap. Nem célozom a szolnoki művésztelep művészeinek nyilatkozatait egyenként elemezni (pedig érdekes feladat!), hanem az összegezést tartom most inkább fontosnak, ami a művészekre általánosan is vonatkoztatható.

A művészet fejlődésében csaknem mindannyian nagy szerepet tulajdonítanak az építészetnek. Az új építészeti stílus, a vasbetonszerkezetek előtérbe nyomulása determinálni fogja a festészet jövőjét is.

Az építészet fejlődését nyomon fogja követni a szobrászat fellendülése is. Nemcsak a közterületre kerülhet több szobor, hanem a falak díszítésére is mind több szobrászati megoldás kínálkozik. A művészek úgy látják, hogy a falképek és a freskó szerepe fokozódik. De a táblakép festészet szerepét és jövőjét illetően is csaknem egyformán vélekednek. Szükség van és lesz rá. Ennek azonban előfeltétele – mint Förstner Dénes kifejti: „... minél szélesebb rétegeket felvevőképessé tenni, s a mainál jóval nagyobb tömegeknek művészet iránt való érdeklődését felkelteni.”

A festők művészi ars poetikája realiztikus felfogású. Szlányi Lajos fejezi ki ezt legtömörebben: „... a piktúrában is kell, hogy a realitás talaja legyen a bázis.” A művészetet támogató mecénások szerepét a közületek veszik át. Több művész nyilatkozatában olvashatjuk azt is, hogy a plakát növekvő szerepét felismerték, pedig maguk ezt a műfajt nem is művelték.

Külön érdemes szót ejteni Pólya Tibor jövőbe látó nyilatkozatáról. Amikor a képleadások tökéletesítéséről beszél, amely a kiállítások anyagát, a nagy művészek műtermeit milliós tömegek számára teszi hozzáférhetővé, kiemeli a fotografáló gép szerepét és jelentőségét a művészetek népszerűsítésében, a reprodukciók felhasználását a művészeti ismeretek terjesztésében.

Véletlen-e, hogy Pólya Tibor a fotografáló gép szerepét annyira aláhuzza? Aligha. A bevezetőben röviden említettük az 1932. április 2-án, a szociofotó kiállítás előestéjén elhangzott Kassák előadást. Abban ugyanis kiemelt súlyt kapott a fotografáló gép szerepe. Ha Pólya Tibor nem is vett részt azon az előadáson, és „A mi életünkben” címmel megrendezett szociofotó kiállítást a rendőri betiltás miatt – nem is láthatta, az előadást meghallgató 100 fő nyomán városszerte elterjedhetett Kassák Lajos fő mondanivalója a fotó növekvő jelentőségéről.

Végezetül megállapíthatjuk azt is, hogy a közreadott anyag nemcsak a szolnoki művésztelep története szempontjából jelentős, hanem megvilágítja a 30-as évek elejének néhány – országosan is fontos – problémáját.

KAPOSVÁRI GYULA

A mi életünkben — 1932

Szocifoto kiállítás

Szolnokon az Országos Múzeumi Hónap keretében megrendezésre kerül az a szociofoto kiállítás, amelyet 1932. április 3-án „A mi életünkben” címmel megrendeztek, de megnyitására nem került sor, mert a kiállítás szervezőit a rendőrség állam- és társadalom-ellenes izgatás miatt őrizetbe vette, és a kiállított képeket elkobozta. A kiállítást a Kassák Lajos vezette Munkakör szociofotosai rendezték Budapest, Bécs, Pozsony után Szolnokon is. A rendőrség azonban közbelépett. 1932. április 3-án a foto-kiállítást betiltotta a következő indokolással:

„Tárgy: A Magántisztviselők szolnoki csoportjának egyesületi helyiségében rendezett munkásfotó kiállítás.

Fabri Zoltán rfőtanácsos úrtól nyert szóbeli utasítás alapján a mai napon megjelentem d. e. 10 óra 30 perckor az említett egyesület szolnoki Szapáry utca 24 (...) sz. a. helyiségében. — Ott megjelenve az ott kifüggesztett képek megtekintése után megállapítottam, hogy a kiállítás külső elrendezése és csoportosítása, a képeket kísérő feliratok, a kifüggesztett képek kizárólag azt a célt szolgálják, hogy a kiállítást megtekintőkben az elégedetlenséget felébresszék, bennük a jelenlegi állami és társadalmi rend elleni gyűlöletet felkeltsék. A képek ily beállítása mellett művészi értékkel nem bírnak, hanem a munkásosztály egyes tagjainak nyomorát mutatják — tendenciozus és külső tekintetre is láthatóan olyan beállítással, mely alkalmas egymagában arra, hogy a képek megtekintőiben érzelmi felháborodást teremtsen a fennálló állami és társadalmi rend ellen és ezáltal bennük ellenszenvet és gyűlöletet felkeltve, a fennálló állami és társadalmi rend ellen izgassa. — Tekintettel arra, hogy a kiállítás külső elrendezésének, a képeket kísérő feliratoknak és kifüggesztett fényképfelvételeknek helyszíni megszemelezése, a helyszínek megörökítése a büntető cselekmény megállapítása szempontjából perdöntő jelentőségű, — a jelenlegi állapot a vizsgáló bíró megérkezéig pedig fenntartható, — javaslom a bírói szemle elrendelését és megtartását.”

A vizsgálóbíró a képek lefoglalását elrendelte, a kiállítás szervezői ellen megindult az eljárás. A képek megsemmisültek vagy megsérültek. Kiadványokból, folyóiratokból és néhány megmaradt negatívból kellett a fotokiállítás anyagát újból összehozni. Ezek nemcsak Szolnok munkásmozgalmának értékes dokumentumai, hanem a 30-as évek művészi mozgalmainak is.

K. GY.

Bruck László: Megöregedve

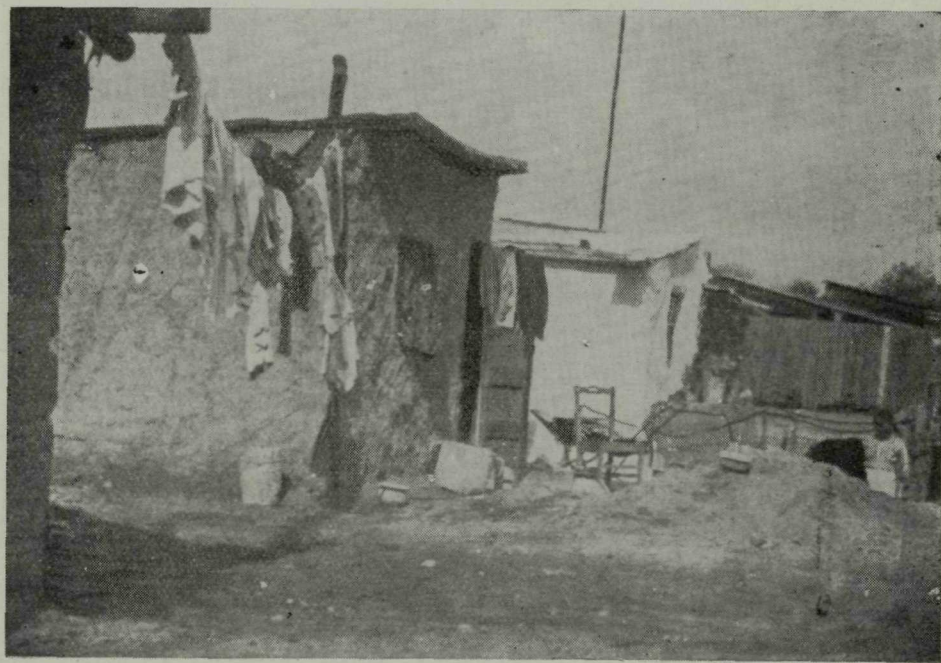
Tabák Lajos: Modern csendélet - 1932

Lengyel Lajos: Szobafestő

Bass Tibor: Proletárcsalád

Gönci (Frühof) Sándor: Kűlváros

Haár Ferenc: Montázs

Szolnok — 1919

A tanácskormány lemondásakor a Magyar Vörös Hadsereg különféle csapatrészei különféle frontokon még harcban állottak. Néhány ilyen csapatrest még napokon át folytatta harcát a tanácskormány lemondása után is. Egyes elszánt csapatrészek ilyen harcai a magyar Vörös Hadsereg történetében a legszebb fegyvertények közé tartoznak, mert éppen ezekben nyilvánult meg leginkább az illető csapatrészek forradalmi kötelességérzete és forradalmi elszántsága. Ezek a harcok fényes bizonyítékai annak, hogy a magyar proletáriátus forradalmi ereje elegendő volt ahhoz, hogy rövid négy és fél havi uralma alatt olyan csapatokat teremtsen, melyek proletár osztályöntudattal voltak áthatva és amelyekben minden egyes vöröskatona, mit sem törődve egyéni sorsával, minden belső kényszer nélkül kész volt a végletekig harcolni osztályáért.

Az 53. vörös gyalogezred egyike azon csapatoknak, mely Szolnok második visszafoglalásával a forradalmi áldozatkészség ilyen mintaképét adta. A salgótarjáni napok óta az ezred nagyon megváltozott. Közben az északi fronton, különösen Léva vidékén, súlyos tűzpróbán ment keresztül. Jellegében és összetételében változott meg leginkább az ezred. Megnőtt soraiban az ipari munkásság arányszáma. A parancsnokok majdnem kivétel nélkül osztályöntudatos és a világháborúban katonai tapasztalatokat szerzett proletárok lettek. Majdnem háromhavi rendszeres tanító és nevelő munka önkéntes forradalmi fegyelmet teremtett a csapatban.

Landler elvtárs, aki az ezredet jól ismerte és bízott benne, amikor júliusban a hadsereg főparancsnokságát átvette, különös figyelmet fordított az ötvenhármásokra. Visszaadta az ezrednek a diktatúra elején kikülönített IV. zászlóaljját, a rendelkezésre álló menetlakulatok javarésztét pedig az ezred rendelkezésére bocsátotta. A fegyverzet és felszerelés kiegészítését elősegítette és más fegyvernembeli csapatrészeket bocsátott az ezredparancsnokság rendelkezésére. Ilyenképpen július második felében az ezred négy és fél ezer puskát, körülbelül 40 géppuskát számlált, egy lovasszázaddal és 2-3 üteg tüzérséggel rendelkezett. Szóval, az ezred tényleges ereje felért bármely akkori vörös hadosztály erejével.

A tiszántúli offenzíva összeomlása után az ezred néhány napon át Szolnoktól délre, egy körülbelül 30 kilométer hosszú vonalon őrizte a Tiszát. Miután tőlünk északra és délre a románok mindenütt átkeltek a Tiszán és bennünket a körülzárás veszélye fenyegetett, az ezredet a hadsereg-főparancsnokság Abonyra vonta vissza, ahonnan az új ellentámadásnak kellett megindulnia.

Abonyban laktáborba szálltunk és vártuk a támadási parancsot. Magában Abonyban három hadosztályparancsnok székel, de egyik sem tartotta magát illetékesnek további intézkedésre. A hadosztályparancsnokságoknál ijesztően leplezetlen ellenforradalmi hangulat uralkodott. Gúnyos vállvonogatással válaszoltak a vezérkariak, akiknek véleménye szerint ellentámadásra már nem kerülhet sor. Parancs-

nokaink lovait mustrálgatták és némelyik bizalmasan odasúgta: „Adja nekem elvtárs ezt a lovat, kár érte, magától néhány nap múlva úgyis elveszik.” Úgy éreztük itt magunkat, mintha ellenséges táborban volnánk. Két napot vártunk a beígért további csapatokra és az illetékes magasabb parancsnokságra, melynek az ellentámadást irányítani kellett.

A második nap estéjén rossz hírek szállingóztak a front felől. Az Abonyban levő összes magasabb parancsnokságok lázasan kezdtek csomagolni és csakhamar minden, keletről Abony felé vezető úton a menekülő katonák, ágyúk és egyéb járművek szörnyű áradata indult meg. Előttünk a vonal felbomlott.

Sok lótás-futás után nagy nehezen egy, a ceglédi pályaudvaron levő hadosztálytörzzsel telefonösszeköttetést tudtunk létrehozni, melynek reggelre Abonyba kellett érkeznie az ellentámadás vezetésére. Közben azonban mindinkább az a veszély fenyegetett, hogy reggelre Abonyban valamennyien a románok foglyai lehetünk és elvesz támadási bázisunk. Ezért éjszaka háromnegyed 12 órakor a harmadik zászlóaljat riadóztattam. Rövid negyedóra alatt a piactéren állott a zászlóalj. Egy ember sem hiányzott. S. ISárai Szabó (kinek nevét Seidler 1929-ben konspirációs okból elhallgatta)] zászlóalparancsnok parancsot kapott, hogy Abonytól keletre egy megjelölt vonalat szálljon meg és feltétlenül tartsa azt további intézkedésig.

A zászlóalj elindulása felejthetetlen mindenki előtt, aki azt látta. A menekülők zsviváját áttörte S. zászlóalparancsnok éles vezényszava, a zászlóalj megindult az éjszakában az ellenség felé. Úgy meneteltek, mint egy békebeli gárdaezred. Ropogott a kövezet a lábaik alatt és visszhangzott Abony az Internacionálé hangjaitól. Az élen menetelő század lekapta a puskát válláról és puskatussal nyitott magának utat a még mindig szembe özőnlő menekülők között. Nyugodtan pihenhetett az ezred többi része, az ezred büszkesége, a harmadik zászlóalj tartotta Abonyt.

Reggel, éppen amikor az ezred többi zászlóalja sorakozott, hogy a vonalba induljon, autón váratlanul berobogott Landler elvtárs, akit mérhetetlen lelkesedéssel fogadott a csapat. Vele személyesen megbeszéltük támadási tervünket. Landler elvtárs kijött velem a harmadik zászlóalj vonalába és még egy jó darabot előbbre, vizsgálgattuk a terepet és kémleltük az ellenség állásait. Abban maradtunk, hogy amint a nap folyamán a várt ütegek és további gyalogzászlóaljak megérkeztek, és amint hírt kapunk róla, hogy tőlünk balra arcba támadó szomszéd hadosztály felfejlődik, mi egyenest Szolnokra támadunk, kikényszerítjük a Zagyván való átkelést és elvágjuk a románokat a Szolnoktól északra levő pontonhídjajuktól. Landler elvtárs tovább robgott és megígérte, hogy délután ismét nálunk lesz.

Egész nap hiába vártunk a beígért csapatokra. Végre két óra körül két üteg érkezett. Utánuk egy agyonfáradt 68-as vörös gyalogzászlóalj, mely összevissza száz puskát számlált. Az arcba támadó hadosztálynak se híre, se hamva. Délután az ellenség mozgolódni kezdett, nem lehetett tovább várni, meg kellett előzni az ellenséges támadást. Négy órakor megnyitottuk a tüzérségi tüzet a Szolnoktól nyugatra levő ellenséges állásokra és közvetlenül rá megindult a mindinkább erősödő tüzérségi, majd géppuskatűzben a támadás. Az ötvenhármások feltartóztathatatlanul mentek előre. Olyan pontossággal és biztonsággal mentek, hogy a harctér inkább gyakorlótér benyomását tette volna, ha itt-ott egy-egy srappell nem ritkította volna meg az előnyomuló sorokat. Egy ember sem maradt le. A sebesültvívők összeszedték a sebesülteket, a puskás emberek mentek előre.

Röviddel a támadás megindítása után hatalmas porfelhőben jött a nagy szürke autó. Landler elvtársat hozta. Keresztül a tüzérségi tűzön az első támadó vonalig hajtott. Egy darabon gyalog velünk jött. A rendületlenül előre nyomuló csapat közepette elfelejtette az összes súlyos bajokat, amelyek a Tanácsköztársaságot fenyegették, boldog volt, mert látta, hogy ennek a csapatnak győznie kell. Majd búcsút vett

tőlünk azzal, hogy sietnie kell Pestre, hirül vinni, hogy ma megverjük a románokat, és hogy ne csüggedjenek az elvtársak.

Amikor már csak vagy ezer lépés választott el az ellenséges állásoktól, egy-két-szer megálltunk, néhány percig géppuskáinkat megszólaltattuk, és mentünk tovább előre. Átgázoltunk az ellenséges álláson. Este nyolc órára bent voltunk Szolnokon, mely rövid utcai harc után kezünkben volt. Biztosítottuk a Tisza és Zagyva vonalat, összeszedtük a nagyszámú foglyokat és rendeztük kötelékeinket. Sok kisebb hadiszákmányon kívül 16 ágyú és a pályaudvaron három élelmiszervonat lett a miénk.

Az éjszaka folyamán át kellett kelnünk a Zagyván, az ellenséget hátba kellett kapnunk, mert győzelmünk még nem volt tökéletes. Hátról a 38-as vörös gyalogezred beérkezését ígérték. Az eddig tartalékban volt harmadik zászlóalj a gyilkos tűzérési tűzben éjfélre két ponton átkelt a Zagyván és egy kis hídfőt biztosított. Segítség nélkül azonban nem bírtunk előbbre vergődni. Egész éjszaka szakadatlanul a város és összes állásaink szörnyű tűz alatt voltak. Reggelre erősen meg voltunk tiredelve, de a várva várt 38-asok nem érkeztek meg.

Az éjszaka folyamán tudtuk meg, hogy a tanácskormány már előző nap lemondott. A vörös katonák nem akartak hinné a híreknek, szó sem lehetett a harc be- szüntetéséről. A csapat győzni akart és nem fegyvert letenni.

Estig tartották magukat az 53-asok nehéz állásaikban, de a nap folyamán északról és délről előnyomuló román csapatok teljesen körülvárták az ezredet, a gyűri mindinkább szűkült és mire besötétedett, kifogyott az utolsó munició, utánpótlás lehetetlen volt és így az ötvenhármasok is kénytelenek voltak letenni a fegyvert.

Az ötvenhármas vörös gyalogezredtől három hónap alatt sikerült a szociáldemokrata defetista befolyást aránylag távol tartani. Sikerült ezen rövid idő alatt a csapatrészek élére kommunista és osztálytudatos proletárokat állítani. Sikerült az ezred katonáiból osztálytudatos, elszánt, bizakodó proletárharcosokat nevelni, sikerült minden szociáldemokrata szövetség elenére ezt az ezredet forradalmár csapattá fejleszteni.

A nemzetközi proletáriátus, Oroszországtól eltekintve, eddig még kevés nagyarányú hadműveletet vihetett keresztül. A Magyar Tanácsköztársaság 53-as vörös gyalogezrede megmutatta, hogy minden nehézség ellenére, aránylag rövid időn belül, valódi osztályhadsereget lehet felállítani, amely önkéntes forradalmi áldozatkészségből harcol és alkalmas, nagyobb hadműveletek keretén belül is, a burzsoá ellenforradalommal és imperialista hadseregekkel megmérkőzni.

SEIDLER ERNŐ

JEGYZETEK

„Új Március”, (Bécs) 1929 március. Különszám.

Párttörténeti Közlemények 1959. március 1. sz.

Seidler, Ernő a cikk írója Tomszkban már 1915-ben gyűjtött maga köré forradalmi gondolkodású tiszteket, akik később — Kun Bélával megerősödvé — a tomszki bolsevik uralom erősségei voltak. 1918 elején került haza, a KMP alapító tagja és első KB-ának tagja volt. A Tanácsköztársaság bukása után Kárpátalja párttitkára, a Csehszlovák KP Központi Bizottsága tagja volt. Később a Szovjetunióban a szinesfém tröszt elnöke. 1938-ban a törvénytelen-ségek áldozata lett. 1966 augusztusában volt születésének 80-ik évfordulója. Ennek emlékére és helytörténeti adatai miatt közöljük a tanulmányt.

A cikket a jegyzetek kíséretében Kelen Jolán bocsátotta rendelkezésünkre. Szívességéért ezúton mondunk köszönetet. (Szerk.)

Öreg Laca András meg a túrkevei dénárok

Mint néprajzi adatokat gyűjtögető diák az 1920-as évek elején találkoztam Laca Andrással a karcagi határban. Tanyás volt a Móró-féle tanyán, ahova forró nyári délen vetődtem be izzadtan és porral belepve. A nyikorgó gémeskútból éppen vizet mert egy jókora dézsába. Végignézett rajtam és szíves látásként így szólt: „No, itt a dézsa friss víz, megtisztálkodhat, mert nehéz az út pora”. Megköszöntem, s „megtisztálkodtam”. Ennek utána a tűző nap elől behúzódtunk a tanyaudvaron álló szalmatetős, oldalatlan nagy szín árnyékába.

Amolyan 70-hez közeledő kunsági típusú határbeli ember volt András bácsi, erősen borostás arcú, konyabajuszú, bozontos szemöldöke félig a szemét takarta, mint ócska házak náderesze az ablakot. Folthátánfolt hosszúszerű szűk gatyáját, kihúzott ingét meg-meglebbentette ugyan a szín alatt járó szellő, de a fojtogatóan szűk ingnyak szigorúan be volt gombolva három kék pitykével. Zsiros fekete kalapja is mozdulatlanul fedte a fejét, mint a mesebeli öreg királyét a korona. Milyen nehéz lehet... – gondoltam. Kerekorrú, hátul nyitott bocskora volt, mondta is, hogy maga fűzte a gazdától kapott ócska csizmaszárból. Kilátszott belőle keménybőrű, repedett sarka. Az egész emberen egyetlen vigasztaló látvány volt: a kalapja mellé dugott tűzoktoll. Vajon jókedvében tűzte-e oda valamikor, vagy csak régi szokás szerint?

Elnéztem, hogy éles bicskájával miképpen farigcsál egy görbe faágból takaros kaszakaccsot. Közben úgy határozottam, hogy pihenek keveset a hosszú dűlőutak után, majd továbbmegyek. Nagyon szófukar volt az öreg, s nem reméltem, hogy jó adatközlő válna belőle. De nem

Vontatott beszélgetésünk egy fordulattal nekiiramodott, mint kátyuból kiemelt szekér. Midőn jobb híján már az elásott kincsekre terelődött a szó, kiderült, hogy az öreg telve van efféle régi babonákkal. Megoldódott a nyelve s ezekről annyit és olyan élményszerűen tudott beszélni, mintha éppenséggel az elásott kincsek nyilvántartója volna. Valaha hallott mendemondákat őrzött messzekörnyék „jeles helyeiről”, – a törökszentmiklósi Beke Pál-halmától a mikepércsi Tatársírhalmig, a karcagi Ecehalmától a mezőgyáni Lencsésálmig. Ágrólszakadt szegényember volt, két keze munkájával csak napról-napra győzte, de hátha egyszer megáshatná valamelyiket –, talán olykor erre gondolt. Mondta is:

– A magamforma szegény ördögnek az a pénze, ami el van ásva. Csakhát a gazdag ember ezelőtt is huncutos volt. Mikor futott – mert többnyire olyankor, amikor jött a tatár – elásta amije volt, pénzét, aranyát, ezüstjét. Osztán némelyik embert ölt rá, hogy csak avval tudják kivenni. Vagy átok alatt földelte el. Melyik, hogy, azt nem tudhatjuk. Hallotta hírét Tánco Kovácsnak? Karcagi ember volt. Hallottam gyerekkoromban, hogy aranyat ástott ki egy kis laponyagból a Gerelyoldalon. Osztán megfogta az átok: éjfélkor rá-rájött, táncolt összerogyásig. Kihallatszott a

házból a dübögése. Mondták ilyenkor, hogy „na, megint járja már szegény Kovács”.

Elterjedt babonás mendemonda volt ez a Kunságon, éltes emberek sokszor emlegették. De Laca András bácsi sok olyat mesélt, amelyet tőle hallottam először.

Ezek egyikét így mondta el:

– Hetvenben vagy hetvenháromban lehetett. Mint suttyó legény Túrkevényben szolgáltam egy pásztoi tanyán. Disznókat, malacokat őriztem. Hetedmagával süttött a nap, mint most. Látom, hogy Kevi felől egy vénember kofercel az úton. Azon csodálkoztam, milyen gyorsan megy. Szaporán kapkodta a lábát, felhőzött utána a por. Utólréna a nyulat – gondoltam. Odakiáltott hozzám: „Nincs erre egy csárda se, fiam? „Dehogy nincs – kiáltottam vissza – ott van Pusztapón a Kucori. De az megszzebb esik ide, mint Kevi, az út is jól elhajlik addig!” Hallotta-é vagy se a vénember? – nem tudom. Ment, meg se állt.

– Volt ott a tanyán egy komám, Fórián Jancsi. Azt mondja nekem másnap – Póhamarán járt szekérral –: „Egy vénemberrel találkoztam az úton, összehajtott szűr volt a vállára vetve. Azt kérdezte, van-e csárda errefelé. Szóltam neki, üljön fel, de rá se hederített. Olyan sebesen lódult el mellettem, hogy megijedtek tőle a lovak”. „Láttam én azt tegnap – mondom Jancsinak – tőlem is csárda után tudakozódott”.

– Úgy esett, hogy talán harmadnapra rá az érbe hajtottam le a csürhét. Hát akkor meg az érparton tanyázott. Ni csak, – így magamban – vajon mi szándékkal kóvályog ittenkörül ez a vénember? Arra véltem, hogy igencsak leselkedik valakire, vagy keres valamit. A szűrén ült, pipázott. Rákérdek már – gondoltam. „Mi járatban van, bátyám?” Majd mond valamit. „Rokonaim vannak Póhamarán, megnéztem őket” – azt mondja. De én bizony kételkedtem a szavában. Igencsak akkor találta ki, mert sokára válaszolt. „Hovávalósi kelmed?” „Szoboszlóra – azt mondja. – Angyalházon vagyok juhász”. Azt elhittem neki, hogy juhász, mert kampó volt nála. Még meg is gusztáltam a kampót, mert nagyon szép kampó volt. Azóta se láttam olyat. Rézbőlvaló kígyó volt, szívet tartott a szájában.

– Jó sort beszélgettünk. Azt kérdi egyszer: „Tudod-é, fiam, merre van itt a Törő-fája?” Nem hallottam én hírét se. „Milyen fa volna az?” „Régi nagy fa. Itt kellene lenni valahol az éroldalban”. „Nem tudok én itt nagy fát sehol. Mit akarna vele kend?” „Nem akarnék én vele egyebet, fiam, csak az árnyékába ülnék”. Ez már megint nem egyenes beszéd – gondoltam. Vajon miért köntörfalazik? Furcsa egy vénember ez! Hallhatta maga is, hogy járkáltak ezelőtt öreg táltosok, akik sok mindent tudtak. Az jutott eszembe, hogy ez is ilyen táltos lehet.

– Na osztán, majd alkonyat táján, mikor be akartam már eresztetni a csürhét, magához intett a vénember. „Eredj is be, fiam, mert éjszakára nehéz idő ígérkezik. Én is tovább baktatok. Nem is igen járok már többé erre. Látom, szegény gyerek vagy, apád is szegény emberfia volt. Így hát mondok neked, fiam, valamit, vedd eszedbe: keresd meg annak a nagy fának a helyét, mert azon a helyen egy fazék arany meg ezüst pénz van elásva. Ha megleled, megemlegetsz róla”.

– Nézegettem én azután az éroldalt elégszer, de nem találtam olyan gyanús helyet, ahol valami nagy fa állhatott volna. Régen kivághatták, vagy az idő elemészette. De máig az van a fejemben, hogy az a vénember nem hiába ögylgett ott, tudta, mit keres.

Eddig a „történet”. Nem tartozik a néphagyományban gyakori kincs-mondák, sem a Laca András által elmondottak érdekesebbjei közé. Azért közlöm mégis, mert az a körülmény ad neki érdekességet, hogy a benne említett határrészen (a túrkevei Turpásztó pusztán, egy régi érmeder partján) 1959-ben nagyértékű leletr bukkantak, amely jelenleg a túrkevei és a szolnoki múzeumban van. Szántás közben felszínre került egy cserépkorsó, 7000 darab ezüst dénár volt benne, az 1500-1527-közi évekből.

Legvalószínűbb, hogy a monda és a lelet közt nincs semmi kapcsolat, a helyszín egyezése csupán csak véletlen. Bár lehettek a mondának olyan részletei, amiket az a bizonyos „vénember” nem mondott el, vagy a közlő nem említett s amelyekből történeti alapra, valamelyes összefüggésre következtethetnénk.

Persze 1959-ben már nem gondolhattam, hogy az öreg Laca András életben van. Mégis, sorsa iránti érdeklődésből, karcagi éltes emberektől kérdezősködtem felőle. Alig találtam olyat, aki némi felvilágosítást tudott adni, legtöbbször még a nevére se emlékeztek már. Hosszas keresgélés után megtudtam, hogy valószínűleg még találkozásunk évében elment a tanyából, felmondván szolgálatát. „Összeállt” valami asszonnyal, aki azonban hamarosan elhagyta, mihelyt a béréből nehezen összekuporgatott kevéske pénze elfogyott. Így ismét magánosságra jutván ide-oda bolyongott, határról határra, tanyáról tanyára. Dolgozni már nem bírt, így tehát sehoh se fogadták be. Mint mondták: „Alamizsna kenyéren meg jobbadán tökmagon tengette életét”. Végtevére 1923-ban a Zádoréren túli Móró-tanyán (nem ahol találkoztam vele) egy használaton kívüli rozoga malacólban halva találták. Ócska szeredásban tökmag volt a feje alatt. A város temettette el, mert senkije nem volt. Valaki fejfát faragott neki, nehogy enélkül hantolják el. A „városi temetéssel” ugyanis fejfa nem járt.

Ha a Laca András által megőrzött kincsmonda nem is járul hozzá a nagy műzeális értékű türkevei dénár-lelet eredetének kérdéséhez, az ő sorsa és halála körülménye, amely az előregedett, munkából kidőlt ezelőtti szegényember elmúlását példázza, nem érdektelen a népi életet tanulmányozó néprajztudomány számára.

SZÜCS SÁNDOR

Mária Terézia 1760/61-es cigányrendelete a Jászságban

Európában a XV. században jelennek meg először az Észak-Indiából i. e. X–V. század körül elvándorolt nomád cigánytörzsek. A feudális államok kezdetben, elsősorban vallási meggondolásból, kedvezően fogadták az egyiptomi vezeklő zarándokoknak tartott különös népet, s mint jobbágyokat akarták őket letelepíteni. Hazánkban a Balkán felől érkező cigánytörzseknek 1438-ban Zsigmond adott először letelepedési engedélyt. Ám a kezdetben szívesen fogadott népet a nyugateurópai államok rövidesen kíméletlenül üldözni kezdték, s egyes országokban egyenesen kiirtásukra gondoltak. Németországból 1498-ban, Franciaországból 1561-ben, Skóciából 1579-ben, Svédországból és Dániából 1662-ben utasította ki őket halálbüntetés terhe mellett a parlament.¹ Magyarországon csak 1701-ben született meg I. Lipót cigányellenes rendelete, mely a korábban befogadott népet törvényen kívül helyezi. Az a tény, hogy Magyarországon és a tőle keletre eső európai országokban csak jóval később és kevésbé brutális formában születtek meg ezek a törvények, rendelkezések, egyben magyarázatát is adják annak, hogy miért fordult egész Európában ellenükre a hangulat. Nyugat-Európa fejlett társadalmú, már kapitalizálódó államaiban a magántulajdont védő szilárd törvények nem tűrhették, hogy egy más jogrendszerű nép minduntalan megsértse a feudális magántulajdon törvényeit. Kelet-Európa államaiban kisebb volt a népsűrűség és sokkal nagyobb területek feküdtek parlagon. A feudális állam kevésbé volt szilárd és szervezett. A cigánytörzsek sokkal szabadabban vándorolhattak.

Hazánkban két évszázaddal korábban hasonló okok miatt ütköztek össze a megszilárdult magyar állam és a betelepített nomád kunok érdekei. Várható volt tehát, hogy a nyugateurópaihoz hasonló fejlettségű magyar államban is bekövetkeznek az összeütközések és megszületnek a súlyos megtorlást tartalmazó törvények. Hogy e törvényalkotás nálunk elmaradt, azt a meginduló török háborúknak, majd a 150 éves török uralomnak tudhatjuk be. A csaknem kétszáz évig tartó állandó háborúskodások olyan helyzetet teremtettek hazánkban, hogy az állandóan vándorló cigány törzsek életmódja nem okozott komolyabb nehézséget birtokosainknak. „Sőt sok esetben ezek a vándorló cigánytörzsek éppen állandó mozgásbanlétük folytán kiválóan alkalmasnak bizonyultak a török által megszállt területeken folytatott hírszerzésre, vagy éppenséggel más feladatok ellátására a törökkel folytatott végvári harcok idején.”² A belső rend helyreállítása, a török kiűzése után azonnal szembe-tűnővé vált a kóborló törzsek életmódja és mindjárt sor került az első cigányellenes törvény megalkotására, melyet még több hasonló, sőt sokkal szigorúbb is követett.³

A cigányokkal kapcsolatban Magyarországon ugyanakkor több pozitív intézkedés is született. A felső körök komolyan foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy a cigányokat a töröktől elnéptelenített vidékekre földművelőként kellene letelepíteni. Ám a lopások és csavargások nyomán csakhamar kialakuló cigányellenes hangulat

birtokosainkat megakadályozta a cselekvésben.⁴ Minden esetre a XVIII. század folyamán egyre több cigányokkal foglalkozó intézkedés születik, párhuzamosan a belső közigazgatás és a gazdasági élet megszilárdulásával. A cigányok elleni legfőbb kifogás, a csavargás és kóborlás, a magántulajdon ellen elkövetett kisebb-nagyobb vétségek. Az 1712–1715. évi országgyűlésen létrehozott Bizottság javaslatai a megalkítandó Helytartótanács jogkörében tartozónak ítélték, hogy „a közbiztonság érdekében intézkedjék a kóborlók és a lopásból élő cigányok letelepítéséről.”⁵ Nálunk tehát ekkor már nem kiűzni, kiirtani, hanem letelepíteni kívánták a cigányságot.

A cigányügyek alaposabb, megfontoltabb megoldására azonban csak Mária Terézia uralkodása idején került sor. 1760-ban kiadott első letelepítési rendelete, majd 1767-ben elrendelt évenkénti összeírásukra vonatkozó utasítása a cigányügy végleges megoldását tűzte ki célul. Hogy intézkedései, majd a II. József által felállított, Helytartótanács kebelében működő Cigányügyi Osztály kísérletei nem hoztak eredményt, az nemcsak az intézkedések bizonyos fokú fogyatékoságaiból következett, hanem a végrehajtó szervek nemakarásának is következménye.

1745-ben a Jászkun Kerület Mária Terézia támogatásával pénzen megváltotta korábbi szabadságát és ezzel örökre megszabadult jobbágyi kötelezettségeitől. A jászkunok visszakapták régi kiváltságait, s mintegy külön egységet, szabad közösséget alkottak a magyar államon belül. A Kerületet a királynő közvetlenül a nádor fennhatósága alá rendelte, s a Kerület élén a választott Jászkun Kapitány és a választott Generális Gyűlés állt, kiknek együttes határozatait az önkormányzattal rendelkező jász és kun közösségek kötelesek voltak végrehajtani. Az udvartól, vagy a nádortól érkező rendelkezéseket ők továbbították végrehajtás végett a községekhez, ahol a tanács és a bírák együttesen hirdették meg. Minden rendelkezés ezt az utat futotta be, s ez az út egyben a szabadságuk, önkormányzatuk biztosítója is volt.

A jászkun nemesség területi nemesség volt, azaz mindenki, aki valamely jász vagy kun község polgára volt, bizonyos kiváltságokat élvezett. A redempció azonban ezt a megváltkozást, illetve elzálogosítás előtti jogot fiktívvé változtatta. A társadalmi fejlődés, a meginduló, szabad közösség biztosított polgárosodás, a tényleges és gyakorlati jog alapjává a vagyont tette. Az egységes jászkun társadalom jogilag is redemptusokra és irredemptusokra oszlott.⁶ Csak azok élvezték a kiváltságokat, akik a megváltási összeghez hozzájárultak. A többiek számára ez gyakorlatilag semmivé vált. Az irredemptusok a gazdag redemptus gazdák és a belőlük álló Nemes Tanács személyében új földesurat kaptak. A leggazdagabb birtokosokból álló tanácsai testület intézkedéseitől függött, hogy kit hajlandó a község polgárának, tehát kiváltságokban részesülőnek tekinteni és kit nem. Ilyen körülmények között a kóborló életmódot folytató cigányok, akik 1745-ben és a következő években sem tudták lefizetni a megváltás összegét, természetesen nem lehettek a község egyenjogú és befogadott polgárai, csupán lakosok voltak, akiket megtűrték, noha megváltkozás idején, megfelelő összeg lefizetése fejében maguk is rendes polgárok lehettek volna. Ekkor ugyanis a jegyzőkönyvek tanúsága szerint, még faji szempontok nem túlságosan döntöttek, a cigány szónak sem volt olyan megbélyegző jelentéstart

Mária Terézia 1760-ban kiadott rendelete előtt a jász községek protocollumai gyakran foglalkoznak a cigányok ügyével. A jegyzőkönyvi adatok szerint a legnagyobb problémát a cigányok kóborlása és a kisebb-nagyobb tolvajlások okozták. Ezért az egyes tanácsok befogadtak néhány mesterséget űző cigányt, házhelyet adtak nekik, de ugyanakkor megbízták azzal, hogy más cigányokat figyeljen. 1758-ban Jászdózsán „Murgyik Istvány cigánynak földházat csinálni meg engedtetett oly conditionnal: hogy más csavargó cigányokat be fogadni ne bátorkoggyon, sőt, ha valamely tolvajságos vagy másféle rosszaságra az olyanokat tapasztalna, hír adással lenni és olyanokat ki adni, köteleztetik.”⁸ A betelepült cigányokat azonban a lakosság nem nézte jó szemmel.

Több esetben panaszkodnak rájuk, de okát sohasem adják. 1755-ben Jászdózsa községben Czigány Ádám házat eladta és érte 14 Rf-ot és egy földházat kapott. Mivel a földház szomszédai nem akarták engedni, hogy Czigány Ádám oda beköltözzön, a jogtalan adásvételt a Tanács megrövidítette, a földházat tőle elvette és az ügyet a továbbiakban függőben hagyta.⁹ De nem engedik meg a külön feladattal megbízott Murgyik Istványnak sem, hogy a házat eladja. „Mídon pedig lakását másüvé vinni kívánná, azon házat nem szabad léssen ott eladni, hanem összeve fog törettetni és a fája magáé fog lenni.”¹⁰ Ez az intézkedés egyben biztosította azt, hogy helyette a faluba be ne költözhessek olyan cigány, akit nem a Tanács bízott meg. A cigányok, akik betelepültek azonban jól viselheték magukat, mert sohasem találkoztunk a jegyzőkönyvekben azzal, hogy különösebb bajt okoztak volna. A hírszerzői tevékenységet azonban igen mértékletesen láthatták el, mert a protocollumok nem említik, hogy a megbízottak kóborló cigányokat feladtak vagy ellenük tanúskodtak volna. A Jászkun Kerület jász községei tehát a maguk részéről megoldották a cigánykérdést. Akit befogadtak annak egyrészt mestersége, másrészt hírszerzői tevékenysége miatt vették háznát.

A központi kormányköröket és az uralkodót azonban a kóborló cigánytörzsek arra készítették, hogy véglegesen megoldják a cigánykérdést. Ennek leghathatósabb módját a letelepítésben látták, s ez természetes is volt, hiszen a török által elpusztított területek benépesítése is erre az időszakra esett, s mi sem látszott természetesebbnek, mint egy itt élő, kóborló nép helyhezköltése, jobbágyi szolgálatokra kötelezése az adott föld fejeben. Mária Terézia „a rendeletben kötelezi a földesurakat, hogy birtokaikon jobbágytelek formájában földet és házhelyet adjanak a cigányoknak, s azokat ezentúl saját jobbágyaikként kezeljék. Ugyanakkor Mária Terézia megtiltja a cigány név használatát és velük kapcsolatban az „újmagyarok” elnevezést írja elő kötelezően. Előzékenység és türelmesség tanúsítását rendeli el az „újmagyarokkal” szemben, hogy ezáltal is megkedveltesse velük a munkát és a helyhez kötött életmódot”.¹¹ Ezt a királyi rendelkezést a Helytartótanácsra át megkapta a Jászkun Kerület is. Nagy Mátyás districtualis kapitány 1761. január 9-én körlevelet bocsát szét a kerületben:

„Jó akaró Nemzetes Bírak Uramik!

Ajánlom kész szolgálatomat Kygyelmeteknek. Most Jász Apáthy Gratis Gyűlésben Tekintetes Uraknak jelen létében minémű parancsolatok és repartíciók tétettek, azt voltaképpen Kygyelmeteknek meg küldöttem, melyeknek tellyesítést recomendá-lom és parancsolom. Elsőbenis

Jövő Sz. György nap után a cigányoknak koldulni tellyességgel nem szabad, hanem kézi munkával éllyenek és ez iránt minden cigány magáru-l a Tanács előtt reversálist adgyon a ki pedig magát arra obligálni nem akarná, az Helységebűl ki csapattassék a kolduló is mind annyiszor meg veretessék valahányszor az kolduláson rapasztaltatik.

² Az cigányok contributió alá vétesse-nek és valamint lovakat sub poena confiscationis tartani; úgy Sátor alatt nekik lakni nem szabad.

³ Az Isten tiszteletre a Templom gyakorlására serényen és gondosan ösztönöztesse-nek.”¹²

Ez a körlevél bizony már nem teljesen fedi a Mária Terézia által kiadottat. Míg abban a *jobbágytelken való letelepítésről*, illetve *házhely adásáról*, *jobbágyként kezeléséről* van szó, addig *itt a telekről szót sem ejtenek*. Azt elrendelik, hogy a cigányok *kézi munkával éllyenek*, koldulniuk nem szabad, de a *föld osztásáról* vagy a *közös földekben való részesülésről* nem emlékezik a körlevél. Nyilvánvaló, hogy itt vagy *mesterségeket* vagy pedig *szolgálatvállalást* értettek rajta. Ahogyan a gazdagabb redemptusok az irredemptusokat állandó szolgálatra akarták kötelezni, hogy ezáltal biz-

tós munkaerőtartalékot tudjanak a községben, úgy a cigányokat is ezért kívánták megtelepíteni.¹³ A lótarast *jószágvesztés terbe alatt* tiltják nekik, s mivel ez éppen a sátorlakástól való eltiltással szerepel egy pontban, a vándor életmód felszámolását szolgálja. A házhely adását a sátorozás helyett azonban egyáltalán nem rendeli el, s így nyitva hagyja a kérdést. A rendelkezés kétes fogalmazású és az egyes községi tanácsok tetszés szerint értelmezhet

Ugyancsak ez év elején, a Helytartótanács leirata alapján a Jászkun Kapitány egy részletesebb körlevelet ad ki, melyben ugyan a cigányok név szerint nincsenek említve, de a kolduló és csavargó életmódot folytatók ellen hozott igen szigorú megtorló intézkedések elsősorban rájuk vonatkoznak. Mivel a két rendelet egymás után, kis időkülönbséggel jutott el a községekhez, sok helyen együtt összefogva hirdették meg. Példának hozom a jászapáti rendelkezést:

„Anno 1761. Die 13^a Juny tartatott Nemes Tanács Gyűlésén ezen következők rendelesek tétettek, úgy mint:

1° Minden cigány maga Házátul Esztendőnként f. 1. X 30. fizetni tartozik ennek utána

2° Szi Medardus Vásártól fogva, egész Szi Gál napjáig kötelességek leszen a leveleket kivált dolgozó napokon hordani.

3° Valaki közülük marhát tartand, Titulo föld bér, minden marhátul fizessen X 15.

4° A házonként való kérengelés, vagy is koldulás egy átallyán fogva nem szabad, ki vétettettek az öregek és elnyomorodottak.

5° Valamint eddig, úgy ennek utánna is Vajdájok leszen, kinek is szavát fogadni minden illendőségekben tartoznak tudván azt, hogy eő is Városunk Feő Birájátul függeni tartozik, a ki pedig nyakaskodva és vakmerően ellent állana a Vajda parancsoltányak, tartozik Városunk Feő Birájának be jelenteni, hogy ott érdemes Büntetését el vehesse.

6° Vásár alkalmatosságával kötelessége leszen mindenféle Góborló cigányokra vigyázni, és a kit tapasztal, azonnal Vásári Comissarius Uraimnak bé jelenteni tartozik, ezen szorgalmatos fáratságért és vigyázásért a Vajdának is a Büntetésbül része leszen.

7° E mellett az alatta valóra is szorgalmatosan vigyázni köteleztetik, a kiket káromkodásokban, vagy Ünnepe Törésben tapasztal bé jelentse, hogy ki-ki érdemlett Büntetését el vehesse, és arra is szorgalmatosan vigyázzon, ha ünnepe és Vasárnapokon sztmisést szoktak é hallgatni? a kit tapasztal hogy el mulatta volna, hogy érdemes büntetését el vegye, tartozik bé jelenteni a Város Feő Birájának.

8° A ki egyszer házát el adgya, vagy pedig lakását meg változtattya más helységben, annak többé Ház hely nem adattatik, és vissza sem fogadtatik.

9° Valaki más vidék helyre musikálni menni szándékozik, Bíró Uramnak híriul adni tartozik és ha szabadságot nem nyerend, el menni ne bátorkodgyon, különben lakása meg nem engedtetik.

10° Mivel 3. rendbéli musikusok vannak szükségképpen a musikálásban egygyet kell nekik érteni, úgy hogy ha valamelyik rendbéli Bíró Uram hírével más vidék helyre szabadságot nyerend az elmenetelre a két rendbéli a két Kotsmákban musikálni tartozik, hogy a Nemes Város részére fogyatkozás ne légyen a Kotsmákban, hogyha pedig a Kotsma musikusok nélkül maradna, akkor mindnyájan fogják a Büntetést szenvedni; különben fáratságokért 8 forintyok, mely summát egyenlőképpen tartoznak magok között fel osztani.

11° Ennek utánna Czigányul beszélni büntetés alatt meg nem engedtetik, magok pedig ennek utánna nem Czigányoknak, hanem Új Magyaroknak, a Vajdájok is Új Magyarok Vajdájának fognak neveztetni.

12⁰ Minden Fogyatkozásokrúl a Vajda relatiót tenni tartozik.”¹⁴

Jászapáti, a Helytartótanács két egymásután közölt rendeletét összefogva közölte. Mihálytelek és Jászdózsa községek protocollumai azonban meg sem emlékeznek Mária Terézia cigányrendeletéről, valószínűleg szóban hirdették meg, vagy külön csatolták a jegyzőkönyvhöz és elveszett, mert több cigányokkal kötött szerződésben érződik a rendelkezés hatása.¹⁵ A többi községek, amelyeknek protocollumai ezekből az évekből fennmaradtak, hasonló tartalmú, ha nem is összevont szöveggel publikálják a jászkapitányi rendelkezést.

Mindegyiknek általános vonása, hogy az eredeti helytartótanácsi rendelkezéstől eltérően, a telek osztását meg sem említik. Ez már a jászkapitányi fogalmazatból is hiányzik. A *letelepítést* bár mindenütt határozottan megemlítik, nem kötik össze a házhely osztásával, csupán a már meglévő telkek felől rendelkeznek úgy, hogy a jelenlegi lakos elköltözésével visszaszáll a városra. Ugyanakkor engedélyezik a marhartást megfelelő összeg lefizetése ellenében, s ez egyúttal a közös földekben való részesedést is jelenti. A házhely megadóztatása, amelyre korábban bizonyára nem minden esetben voltak kötelezve, a polgárrá válásnak, rendszeres nyilvántartásnak első jele.

A betelepedett cigányokat a község némi ingyen munka elvégzésére is kötelezte, melynek bizonyos fokig robot jellege volt. A városi tanács tehát velük szemben földesúri jogokat gyakorolt. „Sztí Medardus Vásártól fogva, egész Sztí Gál napjáig kötelességek lészen a leveleket kivált dolgozó napokon hordani.”¹⁶ A megfogalmazás arra is enged következtetni, hogy a községben élő cigányok egy része nem dolgozott állandóan, hiszen *kivált dolgozó napokon* látták el ezt a feladatot. A nemdolgozás azonban nem lehetett általános, mivel egy részük rendes fizetés fejében állandó muzsikusa volt jászapáti két kocsmájának, másrészt pedig a rendelkezés az *ünneptöréstől*, tehát ünnepen való dolgozástól óvta őket. A jászberényi rendelkezés kifejezetten útal a városban élő cigányok foglalkozásaira: „és ennek utánna a koldulás, vásárlás, *tserlgetéssel való kereskedés* nékiek meg ne engedtéssék, hanem *paraszti munkára hajtattván élelmeket avval keressék.*”¹⁷ Jászkóhalmán is hasonló utalásokkal találkozunk: „lovakkal való kereskedés s azoknak tartása azon lovak vesztessége alatt nem engedtetik. Nem különben Helységünkben lévő cigányok között egyen kívül az *kovácsolás nem engedtetik, a többi Paraszty munkával fogják élelmeket keresni és szolgálatokra állani.*”¹⁸ Ez a két rendelkezés félreérthetetlenül igazolja, hogy a redemptus gazdák célja az volt, hogy a betelepülő cigányokat elsősorban mezőgazdasági munkára, *szolgálatra* kötelezzék. Ezért tiltják, illetve korlátozzák a hagyományos cigányfoglalkozásokat, a lótartást, kupecskedést, kovácsmesterséget és szorítják őket „fenséges Asszonyunk Kegyes Parancsolattyára” hivatkozva a földművelésre. Bár ebben az időben nem találkozunk olyan jegyzőkönyvi megkötésekkel, amilyeneket a zenészekkel szemben foganatosítottak, mégsem valószínű, hogy a Tanács engedélye nélkül a város határain kívül vállalhattak volna munkát a megtelepedett cigányok.

Megrendszabályozásuk, ellenőrzésük a régi módszer szerint történt. Most azonban a vajda kizárólagos feladatává tették, hogy a főbírónak minden rendellenességet, kihágást jelentsen. Sőt, ha más, nem helységbeli cigányokat tettenér, még a bíróságból is jutalmat kap. A jász városok tehát úgy védekeztek a kóborló cigányok ellen, hogy a befogadottak kötelességévé tették azok mindennemű ellenőrzését. A befogadott cigányok templomra és istenfélelemre szorítása is a megrendszabályozás egyik eszköze volt.

Jászberényben 1761-ben „Sika Ferencznek ház hely reselváltatott a fel végben a Horti Mátyás régi háza mellett a Kati cigány háza végében a két útsza között.”¹⁹ Mihálytelek helység Jaza cigánnyal köt egész éves szerződést megfelelő bér ellenében ez évben, hogy biztosítsa a kocsmában való állandó muzsikálást, és ad házhelyet a

zenészek.²⁰ Ha egyetemésén nem is intézkedtek afelől, hogy a cigányoknak házhelyet adjanak, szórványos betelepülésekkel folyamatosan találkozunk. Az ellenőrzés, a vajda hatalma csak úgy érvényesülhetett, hogyha a cigányokat nem szétszórta, hanem egy helyen telepítik le. Ezért eltérően a korábbi gyakorlattól, az ezután betelepülőknél lehetőleg cigányok mellett jelölték ki az új házhelyet. Ezt erősíti meg az idézett jászberényi bejegyzés is.²¹ A korábbi gyakorlatra pedig az 1755-ös jászdózsai adat utal.²² Az egy helyre való telepítéshez a magyarok fokozódó cigányellenessége is okot adott. Valószínűleg ekkor kezdenek kialakulni a mai cigánytelepek városon kívüli körvonalai.

Az 1761-es év után fokozatosan kezdenek elapadni a cigányokkal foglalkozó bejegyzések, melyeknek ez évi sűrűbb előfordulását minden bizonnyal Mária Terézia rendeletének publikálása indokolja. Az 1761-es protocolláris adatok némi fényt vetnek a cigányok életmódjára és arra, hogy miért volt sikertelen a központi kormánykörök igyekezete.

A leérkezett leiratot már a jászkun kapitány megcsonkítja a Generális Gyűléssel egyetértve, s csak igen szűkszavúan, a lényeg, azaz a jobbágytelken való letelepítés elhagyásával publikálja. A kerületi leirat elsősorban a biztonsági és rendszabályozó, valamint az istenfélelemre utaló részeket továbbítja a községekhez. Az egyes jász helységek aztán tetszés szerint értelmezik vagy meg sem hirdetik a jászkapitányi rendelkezést. Mindenesetre a régi gyakorlattal összeegyeztethető biztonsági intézkedéseket továbbra is fenntartják, s nem idegenkednek attól sem, hogy mesterembereket vagy paraszti munkára hajlókat házhellyel lássanak el, bizonyos kötelezettségek és adóterhek fejében. Azonban a cigányok biztonsági okokból meginduló különletelepítése, a földvásárlásból való teljes kizárása nem engedte, hogy az amúgy is különfajú nép beolvadjon. Az egyébként magyar irredemptusok sem lehettek a község teljes jogú és minden tekintetben megbecsült polgárai, s ez még fokozottabban állt a sokkal kezdetlegesebb életkörülmények között élő, elmaradottabb gondolkodású cigányokra. Mária Terézia elsikkasztott rendeletéből nem sok valósult meg, még a jegyzőkönyvekben meghirdetett „új magyarok” elnevezés is csak rövid ideig szerepel a hivatalos szóhasználatban. Hogy mennyire nem volt foganatja országszerte az 1760-as rendelkezésnek, azt az e korban újólág kiadott, módosított rendeletek egész sora igazolja.

SZABÓ LÁSZLÓ

JEGYZETEK

- 1 Erdős Kamill: A békés megyei cigányok. Gyula, 1959. — 3.
- 2 Turóczy Károly: A magyarországi cigány népesopontok története. Bp. 1962. Kiadja a TIT Történelmi Szakosztályai Országos Választmányának Titkársága. — Új Magyar Lexikon cigány címszáva. Bp. 1959.
- 3 Turóczy Károly: i. m. 6.
- 3 U. o. — Erdős Kamill: i. m. — Faludi András: Cigányok..., Bp. 1964.
- 5—7. — József főherceg: Cigányok. Az Osztrák—Magyar Monarchia írásban és képekben. VII. Bp. 1901. — 568—569.
- 4 Turóczy Károly: i. m. 7.
- 5 Felhő Ibolya—Vörös Antal: A helytartótanácsi levéltár. Bp. 1961. 13.
- 6 Redemptusoknak nevezik azokat akik a megváltási összeghez hozzájárultak és irredemptusoknak, akik nem fizettek megvál-

- takozást. A megváltkozás összegének arányában ki-ki földet kapott. Az irredemptusok csupán a közös földek (rét, legelő, nádas stb.) hasznából részesedtek.
- 7 Bár Mária Terézia elrendeli, hogy „új magyaroknak” kell ezentúl nevezni a cigányokat, valószínűleg a pejoratív jelentéstartalom miatt, a jászági protocollumokban a korábbi bejegyzések tanúsága szerint e névnek megőrző jellege a mai értelemben ekkor még nem volt.
 - 8 Protocollum Jászdózsza I (1739—1786) 75. — SZÁL.
 - 9 U. o. 58.
 - 10 U. o. 75.
 - 11 Turóczy Károly: i. m. — 6—7. Eredeti leiratot lásd: Kerületi Leiratok, Közlemények. V. (1758—1761) 571—572. Az április 27-én kelt bejegyzés így indokol: „A kóbor cigányoknak szabályszerű állandó saját tulajdon

- helyet kell osztani, azért, hogy a különböző inkommunalis közösségeit felemeljük és szemmeltartásukat valahogy megkíséreljük.”
- 12 Jászapáti Körlevelek Protocolluma III (1759—1774.) 80. SZÁL.
- 13 Protocollum Jászberény III (1760—1763) 94. — 1761-ben az irredemptusokkal kapcsolatban a következő bejegyzés található: „Már sokszor tapasztaltott, hogy amely zselérek és Irredemptus Emberek a N. Városban laknak, télen át itt tartózkodnak, nyáron pedig más helyekre mennek munkára, arra való nézve determináltott, Gratis Conscriptorok rendelése szerént, hogy az olyanok, ha nyáron más helyekre mennek munkára, többé a városba bé nem eresztetnek.”
- 14 Protocollum Jászapáti II (1759—1773.) 26—27. SZÁL.
- 15 Lásd: Mihálytelek, Jászdózsa protocollumai; Mihálytelek község egyik 1761-ben kelt zenész szerződése a következőképpen zárul: „Ha rosszul viseli magát toties Quaties meg Pálczáztatik és kivált ha Sz. Mise halásról el marad”. Protocollum Mihálytelek I (1735—1772.) — 144. SZÁL.
- 16 Protocollum Jászapáti II (1759—1773) 27. SZÁL.
- 17 Protocollum Jászberény III (1760—1763) 44. SZÁL.
- 18 Protocollum Jászfákóhalma I (1760—1763) 144 SZÁL.
- 19 Protocollum Jászberény III. (1760—1763) 110. SZÁL.
- 20 Protocollum Mihálytelek I (1735—1772) 144.
- 21 Protocollum Jászberény III (1760—1763) 110. SZÁL.
- 22 Protocollum Jászdózsa I (1739—1786) 75. SZÁL.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

Dr. Belitzky János tud. kutató (Salgótarján); Borzák Lajos újságíró, a Szolnok megyei Néplap munkatársa (Szolnok); Kaposvári Gyula múzeumigazgató (Szolnok); Kovács Gyula gimn. tanár (Szolnok); Szabó István múzeológus, a Damjanich Múzeumi munkatársa (Szolnok); Szabó László etnográfus, a Damjanich Múzeum munkatársa (Szolnok); Szűcs Sándor etnográfus (Bibarnagybajom).

Adatok a hídépítő Mahmud bég életéhez

Szolnok város történetét úgy is jellemezhetnénk, hogy két korszaka van: egy híd előtti és egy híd utáni. – Azt, hogy Szolnok azzá lett ami, hídváros jellegének tulajdonítható. – Volt itt már rév a Tiszán ősidők óta, de volt a közelmúltban másutt is, és az országos fogalomban való vezetőszerp elnyerése – különösen Várkonyal szemben – attól függött, hogy melyik átkelőhelyen épül meg az első állandó jellegű híd. – Mahmud szolnoki bég volt az, aki pontot tett a versengés végére. Felépítette – vagy befejeztette – Szolnokon az első Tisza-hídat és ezzel – nem is oly nagy túlzás, ha azt mondjuk – a város második megalapítója lett. 1562, a hídépítés után nem egyszer pusztult el Szolnok vára és városa, de mindig újjáépült, mert ott volt a híd. Az a híd, amelyet amelyet a magyar szakemberekkel és magyar rabokkal építettett a szolnoki bég¹

* * *

Mahmud bég korának embere volt – török kiadásban. Ez a kor a XVI. század Európája, a reneszánsz gondolkodásmód és a reneszánsz műveltség általánossá válásának időszaka, amit a reformáció kezd jellegéből kivetköztetni. Mahmud bég könyveket olvasó, irodalommal is foglalkozó, fejében nagy tervekét forgató ember volt. Emellett azonban igazi török bég is. Zsarnok, haszonleső és uralomra vágyó. 1561-ben lett szolnoki bég – azaz szandzsák bej, vagy mirliva – és az is maradt vagy másfél évtizedig, tehát éppen elég ideig ahhoz, hogy Szolnok lakossága személyes tulajdonságainak jó és rossz oldalait megismerje.

Szolnokra kerülése előtt Pécssett hivataloskodott, ahol – Skaricza Máté szerint, aki valószínűleg személyesen is ismerte – a pécsi vilájet élén állott. Életére Skaricza Máté Szegedi Kis Istvánról (sz. 1505 Szeged, megh. 1572. május 23. Ráckeve) írt „Vita Szegedini” című műve a fő forrás.²

Mahmud bég – nevezzük őt csak így, ahogy magyar kortársai hívták – első-sorban a saját zsebére gondolt, és semmivel sem volt rosszabb, mint a többi basák, bégek és spáhik. Mahmud azonban nemcsak zsarolt, hanem értelmes módon, üzleti összeköttetésekét is teremtett a maga számára. Az ő idejében az alföldi marhakereskedelem volt a legjövödelmezőbb, gyorsan hasznot hajtó kereskedelmi ágazat hazánkban. Mahmud ezt felismerte és üzleti kapcsolatba lépett a magyar tőzserékket. Ezek közül a somogyi Kálmáncshiben lakó Furia Albert Pécssett, a Gyulán, Békésen és végül Ráckeven lakó Mező Ferenc pedig Szolnokon került vele nemcsak üzlettársi hanem baráti kapcsolatba is. Döntéseit a magyarokkal kapcsolatos ügyekben Pécssett Furia Albert, Szolnokon pedig Mező Ferenc nagymértékben befolyásolta. Amíg Furia főleg Pettau, addig Mező főleg Bécs felé szállította a szarvasmarhát.

Mező Ferenc élettörténete igen jellemző az akkori állapotokra. Üzleti pályáját a Nyitra megyei Moraván kezdte, ahol feleségül vette egy Baráth nevű tózsér özvegyét, a ráckevei születésű Baranyi Ilonát. Baráth, nagyban kereskedett, de a balsiker is üldözte és hitelezői elől menekült a Felföldre. Különösen a törököknek tartozott sokkal. Mező Ferenc átvette Baráth üzletét, rendezte adósságait és feleségével együtt Gyulára költözött, ahol a magyar várkapitány, Kerecsényi László szárnyai alatt kiterjedt és a törökök által megszállt területen átvezető marhakereskedelemmel foglalkozott. Ha már előbb nem, akkor 1561-ben itt, Szolnokon ismerkedett meg Mahmud béggel és vált annak üzlettársává és barátjává. Mező és Mahmud barátsága nem volt jelentéktelen a híd építésével kapcsolatban sem, mert a tiszai állandó híd a tiszántúli szarvasmarhák Nyugatra hajtását a téli időben is biztosította. Mahmuddal való jó kapcsolatai annyira közismertek voltak, hogy amikor Gyula és Békés után Ráckevére költözött az onnét üzleti ügyekben Szolnokra járó Daróczy Márton ráckevei polgár azt híresztelte ottan városzerte, hogy a szolnoki börtönben sínylődő Szegedi Kiss István csak Mező Ferenc útján nyerheti vissza a szabadságát, mert a keresztények közül senki sincs, akit Mahmud bég jobban kedvelne és, akivel meghittebb volna a viszonya.

Mahmudnak a Furia Alberttel való barátsága is meghitt jellegű volt, és éppen ez a barátság okozta a nagyműveltségű, külföldi egyetemeken járt, humanistából kálvinista prédikátorra lett Szegedi Kiss István pécsi és szolnoki fogságát. Mahmud jellemét éppen ezzel az üggyel kapcsolatban ismerhetjük meg.

Szegedi Kiss István az akkor jelentékeny Somogy megyei Kálmáncsehi mezővárosban volt prédikátor. Itt az egyik prédikációjában a keresztnevek jelentéséről szónokolt és az Ursula névről azt mondta, hogy az a mi nyelvünkön „nőstény medvét” jelent. Ez a magyarázat mélyen sértette Furia Albert Orsolya – azaz Ursula – nevű feleségét, aki szintén ott volt a templomban. A rajta esett sérelmet elpanaszolta férjének és megtorlást követelt. Furia Albert – nevét nem meghazudtoló módon – Mahmud bégnél panaszolta be Szegedi Kiss Istvánt.

Mahmud eleget kívánt tenni Furia kérésének és éppen kapóra jött neki a kálmáncsiehek nézeteltérése a kaposvári Dzsaffer vajdával. – Mahmud különben röviddel azelőtt vette át a pécsi vilájet kormányzását és így a kinevezése alkalmából a nála üdvözlésre megjelent és ajándékokat hozó kálmáncsiehieket azzal fogadta, hogy ne feledkezzenek meg az ő szüzekéről, Dzsaffer vajdáról sem, és 4-5 singnyű jó minőségű posztó kíséretében fejezzék ki előtte is köteles szolgálataikat. – A kálmáncsiehek nem akarták, vagy nem tudták követni a tanácsot, ami azután számukra igen kellemetlen következményekkel járt. Mahmudtól való távozásuk után ugyanis néhány nap múlva Dzsaffer katonái az istentisztelet ideje alatt megrohanták a templomot és azon a címen, hogy magyar katonák után kutatnak, behatoltak oda. Az öregek elmenekültek, a lányokat és a gyermekeket pedig hirtelen a sekrestyébe zárták, ahol a templomot átkutató törökök rájuk akadtak. Az egészen kis gyermekeket elbocsátották, de a serdülőket és felnőtteket Szegedivel és egy Imre nevű tanítóval együtt elfogták és szekerekre rakva Kaposvárra, Dzsafferhez szállították.

A mezőváros megriadt bírái azonnal utánuk siettek és ajándékokkal kedveskedve a vajdának elnézését és az elfogottak szabadon bocsátását kérték. Dzsaffer azonban gúnyosan csak annyit mondott, hogy a történeteket már jelentette Mahmud pécsi bégnek, tehát kívánságukat nem teljesítheti. – A bégnek különben azt írta, hogy néhány magyar darabontot, papjaikkal együtt, elfogott. – A kálmáncsehi bírák fogták magukat és elmentek Pécsre. Kérésüket újabb ajándékokkal igyekeztek elfogadhatóvá tenni. Meg is lett a hatás. A bég azon nyomban elrendelte a foglyok szabadonbocsátását.

A sikerük láttára elbizakodott kálmáncsehiék – bízva Mahmud igazságosságában – siettek panaszt emelni Dzsafer ellen és azt különféle vádakkal illették. Dzsafer azonban kijelentette, hogy ő a kálmáncsehiéknek semmi bajt sem okozott, a lakosságot nem fosztogatta és még értékesebb ajándékokat adva a bégnek azt a maga részére nyerte meg. – Ennek következtében Mahmud kijelentette a kálmáncsehiéknek, hogy „a vajdával való pörös ügyeket értelmesebb emberekkel akarom eldönteni és papotokat is, mint igazmondót, ki fogom hallgatni. Ezért néhány nap múlva jelenjetelek meg újból előttem”.

A kálmáncsehiék lógó orral távoztak. Otthon azután papjukkal, Szegedivel együtt, siettek a történeteket hírül adni a babócsai vár magyar kapitányának, Perneszi Farkasnak, aki „nagy bölcsen” ezt válaszolta nekik: „Jól meggondoljátok, miképpen adtok hitelt a török szavának és ígéreteinek. Tőlem szabadon mehettek oda, *csak el is jöjjetek!*”

Időközben a bég megbeszélte a kálmáncsehiék ügyét Furia Alberttel, aki éppen akkor hajtattott egy marhaszállítmányt Pettauba. A szállításban nyilván Mahmud is érdekelt volt. – Furia – amint a továbbiakból kiderül, újból előadta a feleségén esett sérelmet és azt is, hogy a kálmáncsehiék felkeresték a babócsai magyar kapitányt. Mahmud ezt törökellenes dolognak fogta fel, mert amikor a kálmáncsehiék újból megjelentek a bég előtt, hogy a Dzsaferrel való ügyükben elintézését nyerjenek, a bég nyomban fenyegetésekkel förmedt rá Szegedi Kiss Istvánra. – „Te pap – mondta – miért futkározol oly vakmerően és eb módjára a magyarok szomszédos váraiba? – Azt gondolod, hogy nem tudom én már régen, miért jársz-kelsz azokban? – De majd tudatom veled is!”

Szegedi a bég dühös szavaira olyan választ adott, amiben benne sír a kor magyarjainak minden fájdalma: „Tűz és víz közé szorulva, nekünk – még ha nem akarjuk is – oda kell mennünk, ahová kényszerítettünk.” – Ezen a bég annyira feldühödött, hogy Szegedit azonnal letartóztatta és börtönbe záratta.

A megijedt kálmáncsehiék minden áron ki akarták szabadítani Szegedit, és értékes ajándékokat adtak a bégnek, aki azonban kijelentette, hogy mindaddig nem bocsáthatja el Szegedit a fogságból, amíg Furia Albert Pettauból haza nem érkezik. A halogatás gyanút ébresztett a kálmáncsehiékben, hiszen az ajándék nagyon értékes volt, mert a Mahmud által annyira kedvelt szépívű sisakokból és páncélokából állott, amiket részben vásároltak, részben Perneszi Farkas babócsai kapitány adott nekik, Szegedi kiszabadítására. Siettetni akarták tehát az ügyet és ezért megkérték Perneszit, hogy a marhakupec Furiát szólítsa fel az azonnali hazatérésre. Perneszi két szolgáját küldte Furia után és *fejvesztés terbe alatt* megparancsolta neki, hogy két napon belül jelenjék meg nála *ebédre*. Furia a kitűzött időben meg is érkezett Babócsára, ahol Perneszi megígértette vele, hogy minden egyéb dolgát félretéve azon lesz, hogy Mahmud bég Szegedit szabadon bocsássa.

Közben Mahmud – nem tudni mi okból – kivette Szegedit a börtönből és egyik hűbéresére, Peruiz vajda magánőrizetére bízta, aki Szegedi Kiss Istvánt Benedek deák pécsi házába helyezte el. Benedek deák felesége Szegedivel szemben igen rosszindulatúan viselkedett, aminek a hátterében valószínűleg vallási kérdések húzódtak meg. Mahmud viszonylagos engedékenységet pedig Furia Albert – a „furiosus Furia” ahogyan Skaricza nevezi – Peruiz útján keresztelte. Ahelyett, hogy néhány pártoló szót szolt volna Szegedi érdekében – amiként azt Perneszi Farkasnak megígérte – tele beszélt Peruiz fejét, hogy milyen nagy oktalanság lenne elereszteni Szegedit, akiért 1000 forint váltságdíjat is megadnának. – Peruiz Mahmudnak már nem mint lehetőségéről, hanem mint felajánlott 1000 forintról számolt be.

Több sem kellett a pénzéhes Mahmudnak. Elkezdte hajtogatni Szegedi előtt, hogy áruló, számtalan török elpusztítója és, hogy zsarolását még fokozni tudja,

augusztus 10-től november 30-ig Pécs legocsmányabb börtönébe, az ún. nagyobbik börtönbe záratta, ahol Peruiz felügyelete alatt igen sok gyötrelmeknek volt kitéve.

A váltságdíj – amiről Furia mint lehetőségről suttogott – természetesen nem érkezett meg. Mahmud időközben pedig már értesült Szolnokra való áthelyezéséről. Azon volt tehát, hogy még Pécsről való távozása előtt kicsikarja a pénzt. Szemrehányásokkal illetve Peruizt, hogy úgy bánik Szegedivel, mint valami vendéggel, érthető tehát, hogy nem siet a kiváltáshoz szükséges zsák pénzzel.

Mahmud szemrehányásai kihozták sodrából a különben is vad természetű Peruizt. Szegedit átvitte Benedek deák házába és, amikor annak csak a felesége volt otthon, egy székhez kötözte és korbácsával véresre verte. Ezt a verést még a rosszindulatú asszony is megsokalta, lármát csapott, amire Peruiz ellene fordult és korbácsa nyelével bezúta a mellkasát. Az elősiető szomszédok és az utcán összegyűlt felingerült tömeg szabadította ki Szegedit kínos helyzetéből. – Peruiz később maga is megbánta kegyetlenkedését és 1365-ben, amikor Szolnokról jövet Ráckeven megszállt, bocsánatot is kért az akkor már ott paposkodó Szegeditől. Elmondta, hogy Szegedi bántalmazása óta éjszakánként rémlátásai voltak.

Az eset hírére Szegedi leendő veje a Decsen lelkészkedő Bélyey Tamás – aki 1367-től kezdve, éveken keresztül, Jászberényben volt kálvinista prédikátor – bement Pécsre és posztóvásárlás ürügye alatt be tudott jutni a házba, ahol Szegedit Peruiz megkínozta és ahol a verés óta tartották fogságban. Kiszabadítására azonban semmit sem tudott tenni. Azt azonban már ő is és a kálmáncsehiek is tudták, hogy Mahmud Szegedit Szolnokra akarja szállíttatni.

December elején a bég mindenestül felkerekedett, és Szegedit is magával hurcolva, elindult Szolnokra. Nem használt semmit sem a kálmáncsehiek sok könyörgése és a fogság idején is vitt sok ajándéka.

Amikor Tolnára értek, a tolnaiak, akiket a kálmáncsehiek előre értesítettek – gazdag ajándékok kíséretében – nyomban megjelentek Mahmud bég előtt és kérték Szegedi szabadonbocsátását. A bég kijelentette, hogy erre csak akkor hajlandó, hogyha a tolnai kádi leányát, akiről olyan értesülései vannak, hogy él és magyar fogságban van, cserébe adják Szegediért. Ez a török lány ugyanis egy, a magyar darabontok által elfogott és elsüllyesztett török hajón utazott és szülei nem bírtak nyomára jutni.

Amikor Mahmud feltételeit a kálmáncsehiek a tolnaiaktól megtudták, Perneszi Farkashoz siettek, akinek török foglyai közül kiválasztották a legszebb lányt, azt 300 forintért kiváltották, majd Pécsre vitték, ahol a börtön mocskaiból tisztára fűrésztörték és törökösen szépen felöltöztették. Így siettek azután utána a Szolnokra utazó bégnek. A leány azonban már útközben kivallotta, hogy ő bizony nem a tolnai kádi leánya, amint hitték, hanem csak egyike egy a Dunán magyar katonák által elfogott, török hajón levők közül le nem mészároltaknak. – A lánynak ez a vallomása valahogy Mahmudnak is a fülébe jutott és kárbaveszvéen a sok költség, Szegedit a legelőkelőbb tolnai polgárok kérésére sem volt hajlandó szabadon bocsátani. – Vitte tovább magával Szolnokra.

* * *

Szolnokra utaztában Mahmud Cegléden a már idős Bakonyi Albert kálvinista szuperintendensnél szállt meg. Mahmud ekkor olyan jellemvonásáról tett tanúságot, amit az eddigiek alapján tőle távolállónak gondolhatnánk. – Ez a jellemvonása a könyv szeretete. – Bakonyi Alberttel elbeszélgetett a világ folyásáról. Beszélgetés közben megmutatta neki Bakonyi, egyik legdrágább kincsét, a „Világ Krónika”-t. A könyv annyira megnyerte Mahmud tetszését, hogy megkérte Bakonyit, látogassa meg őt Szolnokon és vigye el neki a könyvet, mert azt meg akarja tőle vásárolni. Bakonyi – aki többször is volt a bég szolnoki vendége – egy alkalommal el is vitte a Világ

Krónikát, amit Mahmud – háromszoros árat fizetve érte – meg is vásárolt tőle. – Sajnos Skaricza előadásából nem tűnik ki, hogy ki által írt és milyen nyelvű Világ Krónikáról van szó.

Bakonyi magától Mahmudtól is értesülhetett Szegedi fogságáról, de annak híre a Tisza vidékén, sőt Erdélyben is csakhamar elterjedt. Ebben nagy részük volt a kálvancsehi, pécsi és tolnai kálvinistáknak. Annyi biztos, hogy már az 1562. év elején Méliusz Juhász Péter debreceni, Czeglédi György váradi és Tari Balázs fegyverneki prédikátorok felkeresték Mahmudot, hogy a szolnoki vár börtönében sínylő Szegedi szabadon engedésére kérjék. Az erdélyi fejedelem, János Zsigmond ugyanis a tokaji vár parancsnokát, Németi Ferencet bízta meg a Mahmudnál való közbenjárásra. Németi azonban jobbnak látta, ha maga helyett a papokat küldi, és ezért ők adták át a bégnek a fejedelem értékes ajándékát, egy kristályserleget. Czeglédi, Méliusz és Tasi azonban még a fejedelmi ajándékkal sem érték el semmit, csak megnehezítették a fogoly helyzetét és maguk is majdnem bajba kerültek. – Ezen cseppet sem kell csodálkoznunk, mert Mahmudnál a bajszerzés, a pénzszerzéssel egyenlőségi jellel volt összekötve. – Különben kedvesen elbeszélgetett a papokkal. Különösen Méliuszt kedvelte meg, aki – mindent tudnivaló természetű ember lévén – a bég jelenlétében leíratta magának a török ábécét.

Ebből arra is következtethetünk, hogy Mahmud és a papok – ahogy ma mondanánk – irodalmi dolgokról is elbeszélgettek. A vallásiakról minden esetre, mert csak így magyarázható meg az, hogy a papok távozása után Mahmud fejébe vette, hogy Méliusz Juhász Péterrel magyarra fordíttatja a Koránt.

Mahmudnak ez a terve – tekintettel arra, hogy a mohammedán vallási törvények a Korán anyanyelven való terjesztését tiltották, vagy legalább is ellenezték – igen figyelemreméltó és abban feltétlenül a XVI. századi magyar bibliafordítások népet vallásos életre buzdító elképzeléseinek tükröződését kell látnunk. A törökök ugyanis alattvalókat akartak és nem öntudatos mohammedánokat. Náluk a térítés munkája merő külsőségeiben merült ki és ha azokat az áttérők elsajátították, máris hithű mozlimeknek tekintették őket. Mahmud elgondolásában – a török birodalom terjeszkedésének fokozásán kívül – bizonyos, mohammedán szempontból tekintve fölösleges és eretnek, protenstáns magyar hatásra valló elképzelést kell látni.

Lehet, hogy a Korán magyarra való fordításának fontosságát már Méliuszék Szolnokon idézésekor szóba hozta Mahmud. Így magyarázhatjuk csak meg azt, hogy a kor írói és levelezői közül – azok ellenkező véleményével szemben – Méliusz is egyike azon keveseknek, akik a török magyarokat mohammedanizmusra való térítési törekvéseit valóságnak tartják.³

Szegedi érdekében Bakonyi Albert is beszélt a hajthatatlan szolnoki béggel, de semmi eredményt sem ért el. – Mahmudnak ekkor ugyanis a legfőbb gondja a híd építése volt.

Azzal, hogy Mahmud bég Szegedi Kiss Istvánt a szolnoki várban őriztette, akaratlanul is elérte, hogy az 1562–1563. évi szolnoki életről néhány adat maradt fenn számunkra.

Szegedit úgy tartották fogva, hogy a Szolnokon átutazók többnyire meglátogathattak börtönében. Látogatói élelemmel segítették, pénzt adtak neki, amit azután a börtönőr, szívtelen kegyetlenséggel csikart ki tőle. Tette ezt már csak azért is, mert – nem tudni, hogy az urát követő Peruiz vajdától, vagy pedig magától Mahmudtól – utasítást kapott, hogy ne bánjon enyhén a fogollyal.

A szolnoki magyarok is híret vették, hogy milyen nagy tudású kálvinista prédikátor foglya van a várnak és addig könyörögtek a bégnél, amíg Mahmud megengedte, hogy – nehéz bilincsekkel a lábán – hitrokonaihoz kijárjon a városba. Az erdély kieszközlésében különösen Korió Péter révész buzgólkodott, aki egyik révész-társát maga mellé véve, még azt is elérte, hogy Szegedi az ő házában prédikálhas-

son, az egész napot nála töltse és csak estétől reggelig kelljen a börtönben lennie. Koriót, hogy – a szomszéd helységekből maguk mellé vett polgárok kezességét fel-mert szánták Szegedit. Ők figyelmeztették és biztatgatták a szolnokiakat, különösen Koriót, hogy – a szomszéd helységekből maguk mellé vett polgárok kezességét fel-ajánlva – azt kérjék, hogy vegyék le Szegedi bilincseit, ne kelljen visszatérnie a börtönbe, hanem lakjon állandóan náluk. Korió, aki a hídépítés miatt nagyon jó viszonyban volt Mahmuddal, azonban úgy nyilatkozott a szolnokiaknak, hogy egyelőre lehetetlen és kivihetetlen a kezesség mellett való szabadon bocsátás terve. Nyilván senki sem akarta kockáztatni Szegedi miatt a szabadságát. – Azt azonban magára vállalta Korió, hogy Szegedit arra az időre, amíg házában tartózkodik – a bég tudta nélkül – megszabadítja a lábaira vert nehéz bilincseitől.

Az csak az első pillanatra feltűnő, hogy Szolnok városában két révésznek volt a legnagyobb szava Mahmud előtt. Ez nyomban érthető, ha arra gondolunk, hogy a rév jövedelme és katonai fontossága keresettekké és kiváltságosakká tette ezeket az embereket. Korió Péter révész neve a kilenc évvel későbbi szolnoki adóösszeírásban nem fordul elő. Az 1571-ben Szolnokon megnevezett Riviz Bernát és Riviz Márton valóban révészek lehettek⁴ és abból, hogy 1562-ben Korió és révész társa szintén ketten voltak révészek, talán szabad arra következtetnünk, hogy Korió már nem élt 1571-ben vagy, hogy a híd megépítése után a révészek száma csökkent.

A szolnoki magyarok Szegedi iránti jóindulata már Méliuszék látogatása előtti időben – valószínűleg nyomban a rab odaérkezése után – megnyilvánult, és Korió volt az egész megmozdulás lelke. Erre következtethetünk Méliusz Juhász Péter Korió Péterhez intézett kéréséből, akit arra ösztökél, hogy távozásuk után fürkéssze ki, hogy a bég tulajdonképpen mit is akar Szegedivel, ha pedig valamit meg tud, azt – megbízható ember útján – tudassa vele.

Méliuszék távozása után Bakonyi Albert is többször meglátogatta volt tanító-mesterét, Szegedi Kiss Istvánt, és vigasztalhatta. Skaricza úgy véli, hogy talán éppen Bakonyi kérésére intézkedett úgy Mahmud, hogy a piszkos és nyomorúságos börtön-ből kivették Szegedit és egy nagy cellában helyezték el, ahol fogoly magyar katonákat tartottak elzárva. Szegedi itt rabtársainak a szentírást magyarázta, vallásilag vigasztalta őket és megosztotta velük a neki juttatott élelmet és egyéb adományokat. Megengedték neki, hogy olvasson és írjon. Főleg a szomszédos községek prédikátorai számára írt leveleket és beszédvázlatokat, de dolgozott a saját teológiai munkáin is. Arra azonban nagyon vigyázott, hogy családja köréből senki fel ne keresse, nehogy vele együtt azok is a szolnoki vár foglyai legyenek. Erre a kálmáncsehiiek is figyelmeztették a hozzátartozókat.

* * *

Mahmud maga is nem egyszer találkozott Szegedivel és hol maga, hol udvari emberei valamelyikével vallási vitatkozásra akarta ingerelni. Gúnyosan és csúfondárosan sorolta fel a keresztény hit fogyatkozásait. Szegedi azonban mindig kitért az ilyen vitatkozások elől. A bég keresztényellenessége elég veszedelmes jellegű lehetett, mert annak olyan vonásairól is tudott Korió Péter a révész, hogy figyelmeztetőleg üzent Méliusz Juhász Péternek, óvakodjék mégegyszer a bég színe elé kerülni, mert annak minden szándéka az, hogy foglyul ejti és vele – nyilván a lakosság megtérítése céljából – az Al-Koránt magyarra fordíttatja.

Korió már úgy látta, hogy nem sok remény van Szegedi szabadon bocsátására. Ilyen körülmények között töltött már másfél esztendő t rabságban Szegedi, amikor egy szép napon egy Magyar Haszán nevű szolnoki török gazda, – valószínűleg renegát – házában összetalálkozott Mező Ferenc marhakereskedővel és annak feleségével Baranyai Ilonával, akik éppen Békésről voltak Ráckevére költözöben. Mindkettőjüket meg-

lepte az az elhanyagolt külső – megőszült haj, fésületlen szakál, a tömlőc piszka – amely altatt a híres és tudós teológiai doktor rejtőzött, akiért Gyulán is közös imádságokat tartottak. Különösen az asszonyra tett Szegedi nyomorúsága mély benyomást.

Mező jó viszonyban volt Mahmuddal. Szánta is Szegedit, egyelőre azonban egy lépést sem tett érdekében, mert a saját ügyeivel volt elfoglalva. Skaricza elmondja róla, hogy Mező, amint az a meggazdagodott kereskedőknél gyakran előfordul, sokkal dölyfösebb természetű volt, semhogy ilyen dologban bárkitől is, de különösen egyháziak részéről megbízást fogadott volna el. – Felesége azonban Ráckeven, fia születése után, gyermekágyi lázba esett és halála előtt esdekelve kérte férjét, hogy járjon közbe Szegedi szabadon bocsátása érdekében Mahmud bégnél és még azt is megígértette vele, hogy Szegedit kiszabadulása után segíti abban, hogy ráckevei prédikátor legyen. – Felesége iránti kegyeletből kezdett el tehát Mező – mások által is biztatva – Mahmud béggel tárgyalni.

Az egyezség csak nagy nehezen jött létre a béggel, aki végül is hajlandó volt, Mező Ferenc kezessége mellett, 1200 forint váltságdíjért szabadon engedni Szegedit. A bégnak még az is kívánsága volt, hogy ezt az 1200 forintot ne készpénzben fizessék, hanem Mező Ferenc a kitűzött határidőre ugyanannyi értékű szépmivű cizellált sisakot és páncélt köteles beszerezni Németországból.

A Mahmuddal folytatott alkudozásoknál jelen volt a tekintélyes Duskás Ferenc debreceni polgár is, aki, amint létre jött a megegyezés, kocsjára ültette Szegedit, végigjárta vele Szolnokot és az ottani lakosoktól 200 forintot szedett össze. Ezután végigszereztek a szomszédos falvakat és városokat is. Szegedit mindenüvé magával vitte Duskás és végül is innen-onnan annyi támogatás gyűlt egybe, hogy Mező Ferencnek 800 forintot tudtak megtéríteni az 1200 forintos váltságdíjból. – Mezőnek sikerült teljesítenie a Mahmudnak tett ígéretet, aki azután Szegedit 1563. húsvétjára végérvényesen szabadon engedte. Nyomban Ráckevére sietett, ahol családjával találkozott és ahol megválasztották prédikátornak.

* * *

Mahmud szolnoki bég életrajzához ez a néhány adat némi felvilágosítást ad. A legjellemzőbb benne a török kizsákmányolóak kapcsolata a magyar kizsákmányolókkal, ami, a nép rovására, közöttük kölcsönös egyetértést eredményezett.

DR. BELITZKY JÁNOS

JEGYZETEK

1. V. ö. Bándy Iván és Kaposvári Gyula „Új híd a Tiszán” c. cikkével a Jászkunság 1959. évf. 60–65. lapján.
2. Skaricza Szegediről szóló latin nyelvű művének bő kivonata megtalálható Földváry László: „Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez” c. műve 1. kötetének – Budapest 1898 – 66–83. lapján. – Skaricza (sz. 1544. Ráckeve, meghal 1606. Ráckeve) 1567 végén és 1568 elején fél esztendeig Jászberényben tanítószkodott az ottani lelkész, Szegedi Kiss István veje, Bélyei Tamás mellett és 1568-tól Ráckeven – csaknem megszakítás nélkül – együtt tevékenykedett Szegedivel annak haláláig, 1572-ig. A Szegedire vonatkozó adatokat már 1567-ben Jászberényben kezdte el gyűjteni, ahol meg is festette Szegedi Kiss István arcképét. Az életrajzzal 1582-ben készült el teljesen. Címe: Vir longe celebrissimus et doctissimus successor Szege-dini. – V. ö.: Veszprémi Fejes György: A ráckevei református egyház és község története Tahitótfalu, 1927. 51. l. és Földváry i. m. I. 43. és 225. l.
3. Méliusz az 1568-ban Váradon megjelent „Az Szent Jánosnak tölt jelentések magyarázata” c. könyvében az írja, hogy a török „az ú hitre akarja hajtatnya az keresztényeket” – idézi Földváry Antal: A magyar református egyház a török alatt. Budapest, 1940., 111. lap.
4. Györffy Lajos: Adatok az Alföld török-kori településtörténetéhez. (Az 1571-es szolnoki defter fordítása.) – Szolnok, 1956., 14. l.

TÍMÁR LAJOS (1918—1956)

1966. szeptember 18-án lesz tizedik évfordulója annak, hogy a fiatal magyar botanikusok egyik legtehetségesebb és legszorgalmasabb tagja, Tímár Lajos fiatalon, 38 éves korában Szegeden meghalt. Rövid élete első felét Szolnokon, második felét jobbra Szegeden élte le. Szeged igen megbecsülte őt életében is, halála után is. Életében azzal, hogy munkásságát nagyra értékelte és minden segítséget meg is adott neki tudományos munkája zavartalanságának biztosítására, halálakor pedig díszsírhelyet adományozott neki a szegedi belvárosi temetőben.

Tímár Lajos húszéves koráig élt Szolnokon. Itt végezte az elemi iskolai és középiskolai tanulmányait, itt bontakozott ki természettudományok iránti érdeklődése, tudományos munkásságát végigkíséri a Szolnokkal, ill. Szolnok megyével való kapcsolat, és ezért nekünk is meg kell emlékeznünk életéről és munkásságáról.

Tímár Lajos 1918. január 25-én született Zágrábban, ahol édesapja MÁV gyári munkás volt. Az első világháború után a család Szolnokra menekült. Az egykori Iskola utcában (ma Durszt János utca) laktak és Tímár Lajos igen szűkös anyagi viszonyok között töltötte el gyermek és ifjú korát. Elemi iskolába a legközelebb eső úJVárosi iskolába járt. Már mint ilyen kis gyermek rendkívüli érdeklődést mutatott a növények és bogarak iránt. Gyűjtögette és hosszasan figyelgette azokat. A család — szegénységük miatt — először nem is gondolt a tehetséges gyermek továbbtaníttatására, de látva az ő különleges érdeklődését, idősebb testvérei vállalták

a továbbtaníttatás költségeit. Így lehetővé vált számára az, hogy az elemi iskola elvégzése után a szolnoki Versegly Ferenc gimnáziumba beiratkozhassek.

Gimnáziumi tanulmányai alatt csak fokozódott érdeklődése a növénytan és az állattan iránt. Legkedvesebb szórakozása a növény- és bogárgyűjtő kirándulások voltak Magánosan vagy érdeklődők társaságában járta végig felfelé is, lefelé is sok kilométer hosszan a Szolnok megyei Tisza-partot. A megfigyelt és begyűjtött növény és állattani anyagot ekkor már meghatározta, megfelelően rendezte és feldolgozta. Gimnázista korában már több ezer darabból álló növény- és bogárgyűjteménye volt. Testvérei — bár nagyon keveset kereső egyszerű munkásemberek voltak — ritka nagy megértéssel a taníttatás költségei mellett érdeklődési körének legfontosabb szakkönyveivel is ellátták.

Gimnazista koráról egyik egykori osztálytársa, Száz Kázmér gimnáziumi igazgató így emlékezik meg: „En nyolc éven át voltam osztálytársa. Mindketten hosszú termetűek lévén a padsor végén, mégpedig szinte mindvégig ugyanannak a padsornak a végén ültünk. Ő az előttem levő padban. Nagyon egyszerű, általában komoly, de a humor iránt is érzékkel bíró, nagyon becsülte, mindig szigorúan a sajátmaga munkájára és tudására támaszkodó gyerek volt. Nem tudok róla, hogy nyolc év alatt csak egy társát vagy tanárát is megbántotta volna. Tisztelettel viselkedett mindenki irányában. Igazában csak a természetrajzi (növénytan, állattan, egészségtan) tárgyak érdekelték. Jelentős befolyást gyakorolt érdeklődésére Balogh Béla dr. tanár, aki azokban az években a gimnáziumban a természetrajzot és az egészségtant tanította. Minden volt osztálytársát őszinte fájdalom töltötte el, amikor Tímár Lajos már

nem jelenhetett meg a 25 éves érettségi találkózón...”

Érettségije után két éven át Szolnok város könyvtárában szellemi szükségmunkásként dolgozott, majd 1938-ban a debreceni egyetemre iratkozott be földrajz—természettudományi szakos tanárjelöltnek. 1940-ben professzorát, Ferenczi Istvánt követve került a szegedi egyetemre. Itt szerzett 1943-ban középiskolai tanári oklevelet. Ezután két év katonai szolgálat következett. Hazatérve 1945 végétől 1952-ig középiskolai tanárként működött, miközben szoros kapcsolatot tartott a szegedi és a debreceni egyetem növénytanai intézeteivel. 1952-ben megvált a középiskolától és a szegedi Egyetemi Éghajlattani Intézetnek lett akadémiai tudományos munkatársa. Doktorátust 1946-ban tett és 1954-ben szerezte meg a biológiai tudományok kandidátusi minőségét.

Egyetemi éveit alatti kezdetben a geológia érdekelte miközben komoly talajtani ismeretekre tett szert, de érdeklődése csakhamar a növénytan, közelebbről a növénytársulástani (növénycönológia) felé fordult. Tudományos munkássága a tutajok növényzete a Tisza szegedi szakaszán c. tanulmányával indult. 1942-től öt évig dolgozik a Tisza meder növényzete témáján és az eredmény a magyar geobotanikai irodalom egyik leghíresebb doktori értekezése. Hasonlóan dolgozta fel a Maros meder növényzetét is.

E munkája közben érdeklődni kezdett a gyomnövények iránt. Leírja a szikesek jellegzetes egyévesekből álló növénytársulásait, majd a szikes lösztalajok gyomtársulásait. Kisebb gyomtanulmányok követik egymást a különböző helyeken fellépő gyomtársulásokról. Mindezek előtanulmányok voltak rövid élete főművéhez, Szeged és környéke vetési gyomvegetációja című kandidátusi értekezéséhez. Ebben az értekezésben egyrészt jelentős elvi megállapításokra jutott a vetési gyomtársulások felépítésére, elnevezésére, térképezésére vonatkozólag, másrészt Soó Rezső professzor közreműködésével kidolgozta az alföldi vetési gyomnövények vegetáció rendszerét, amely az első világos áttekintés hazánk egyik nagy táji vetési növényzetéről. Timár Lajos nemcsak számos jellemző gyomtársulás felismerője és leírója, hanem több új növénytársulási csoport felállítója is. Érdekesekek kisebb gyomnövény tanulmányai is a zátonysziget, bombatölcsér, kukigödör stb. begyepesedéséről. A cönológiai kutatás mellett szorgalmas gyűjtő is volt, több értékes dolgozatában számos új értékes

adattal gyarapította az Alföld flórájának ismeretét. Munkái jelentős szolgálatot tettek a magyar népgazdaságnak, mind az Alföld — különösen a hullámterfásítás —, mind a vetési gyomok megismerése és az ellenük való védekezés terén.

Magam Timár Lajost közvetlenül Szegedre kerülése után ismertem meg. Évfolyamtársak voltunk. A látszólag zárkózott természetű, kevés beszédű ember igen szeretetreméltó egyéniség volt, mindenivel szemben előzékeny és kedves. Minden mondatából a természetnek és a természetudományoknak végtelen szeretete és tisztelete csendült ki. Életét a növényföldrajzi kutatásnak és a családjának szentelte. Nagyon szeretete a családját és szinte minden szabadidejét övéi körében töltötte el. Az élet más problémái kissé távol maradtak tőle.

Soó Rezső egyetemi tanár, a magyar botanikusok egyik legnagyobb tekintélye így írt elmúlásáról: „Magam messzi idegenben, finn földön kaptam a lecsújtó hírt, benne egyik legtehetősebb, legszorgalmasabb, leghűségesebb tanítványomat vesztettem el, s örök vesztesége a magyar botanikának, amely még sok értékes, gondos, alapos munkát kapott volna tőle, ha nem hagy itt bennünket olyan fiatalon. Áldozatos, nemes egyénisége álljon örök mintaképül a fiatal magyar botanikus kutatógárdá előtt.”

KOVÁCS GYULA

JEGYZETEK

Timár Lajos irodalmi munkássága mintegy negyven tudományos közlemény, Szolnoki vagy Szolnok megyei vonatkozásúak a következők:

- Les associations végétales du lit de la Tisza de Szolnok a Szeged — Acta Geobot. Hung. 6 1947. 70—82.
Egy szolnoki zátonysziget benépesedése. — Alföldi Tudom. Int. Évk. 2 1946—1947 (1948). 165—170.
A Tisza meder növényzete Szolnok és Szeged között. — Ann. Biol. Univ. Debrecen 1 1950 (1951). 72—145.
A Tiszamente Szolnok és Szeged közötti szakaszának növényföldrajza. — Földr. Értesítő 2 1953. 87—113.
A Tisza hullámtérének növényzete Szolnok és Szeged között. I. Vízi növényzet. (Potametea Br. — Bl. et Tx.). — Bot. Közlem. 45 1953 (1954). 85—98.
A Tiszazug növényföldrajza. — Földr. Ertes. 3 1954. 554—567.
A Tiszazug geobotanikai térképe. — I. Biológiai Vándorgyűlés Előadásai, 1956. p. 64.
Geobotanical Map of the „Tiszazug” Acta Bot. Acad. Sci., Hung., Suppl. 1 1957. 44. (Posztumusz munka).
Timár Lajos—Bodrogközy Gy. Die pflanzengeographische Karte von Tiszazug. — Acta Bot. Acad. Sci. Hung. 5 1959. 203—232. 1. Karte (Posztumusz munka).
Felhasznált irodalom — Soó Rezső: Timár Lajos emlékezete. Bot. Közlem. XLIX. kötet 3—4 füzet 175—179. 1962.

Megjegyzések Unger Máttyás — Szabolcs Ottó „Magyarország története” című könyvéről

Az elmúlt években egymás után jelentek meg az olyan munkák, amelyek népünk történetét a legrégibb időkől egészen napjainkig vizsgálják. Korábban is voltak már hasonló nagy vállalkozások (Szilágyi—Marcali, Hóman—Szekfű), de az azóta eltelt idő alatt nemcsak új, egyes események értékelését megmásító adatokat tártak fel, hanem a történetírásunkban is terjedt a dialektikus-materializmus szemlélete. Ez első sorban a történettudomány vizsgálati módszereit gazdagította, de lendületet adott egy új szemléletű történetírásnak is.

Szükségessé vált egész történelmünk újraértékelése. S mivel az 1960-ig megjelent művek csak egy-egy eseménnyel, és akkor is csak analízáló résztanulmány formájában foglalkoztak, — de a Hóman—Szekfűkéhez hasonló munkákba nem kezdtek bele —, a mindenki által érzett hiány pótlására 1960-ban legjobb történészeink vezetésével munkaközösségek alakultak. Először két, majd a két kötetet kinöve háromkötetes munkában mutatták be igen nagy alapossgal, de már marxista szemlélettel népünk történelmének eseményeit.

Az átfogó, minden igényt kielégítő vaskos kötetek a történetírásnak csak az egyik — bár igaz, hogy a fontosabb — részét adják. De ezek mellett mindig szükség volt és lesz is azokra a viszonylag kis terjedelmű, de szintén egész történetünkön áttekintő munkákra, amelyeknek nem az adatok aprólékos felvonultatása, részletesebb elemzése a célja, hanem a legjelentősebb eseményekre támaszkodva megrajzolt főbb fejlődési tendenciákkal való megismertetés.

Unger Máttyás és Szabolcs Ottó „Magyarország története” című közös munkája ilyen.

Mint ahogy a „Rövid áttekintés” alcím is mutatja, a könyvvel a szerzőknek csak az az egy céljuk lehet, hogy akkor, amikor már a részletek iránt érdeklődők számára megjelentek a gyűjteményes kötetek, ők is végigvezessék az *első sorban nem szakemberekből álló olvasóikat* a magyarság évszázadain, a főbb események mellett kissé elidőzve megrajzolják azt az utat, amelyen népünk járt. Az ilyen könyvet tehát első-

sorban azok használhatják, akik vagy semmit sem tudnak hazánk történetéről, s szeretnének vele viszonylag kis fáradtság útján, gyorsan megismerkedni; vagy pedig azok, akik az adatokkai való alaposabb ismerkedés közben elvesztették tájékozódóképességüket; nem látják a fától az erdőt, azaz nem tudják az egyes események hatását, jelentőségét reálisan felmérni, nem ismerik fel a fő tendenciákat, nem látják népünk történetét egységben (pl. érettségi vagy felvételi vizsgára készülők). Ezeknek a számára egy remekebe szabott „Rövid áttekintés”, mely határozottan rajzolja meg a fő fejlődésvonalat, aranyat ér. Az Unger—Szabolcs-féle munka szerzői azonban minduntalan szem elől tévesztik könyvük egyetlen feladatát, s bár vannak a könyvnek olyan erényei, amelyekkel egy elődje sem rendelkezik; mégsem mondhatjuk, hogy a könyvnek a megjelentése és közel 50 000 példányban való terjesztése indokolt lenne.

Egy ilyen áttekintés egyetlen feladata az, hogy *vezérfonalat adjon a történelem iránt érdeklődők kezébe*. Ez a könyv azonban nemcsak vezérgondolatot nem ad, de egyetlen eredeti gondattal sem gazdagít bennünket. Bár, mint említettem, a munka marxista szemléletre törekszik, ez csak ott jut kifejezésre, ahol speciálisan olyan jelenségekről esik szó, amelyek valamilyen vonatkozásban szoros kapcsolatban állnak a munkásmozgalommal, a munkáspártok történetével. Ilyen pl. az első és a második világháború eseményeinek marxista értékelése, amelyeket szinte nem is tekinthetünk a szerzők önálló munkájának, hiszen lényegét és gondolati alapjait bármelyik tudományos szocializmus tankönyvben, éppen az elvi vonatkozásokra koncentrálna, részletesen kidolgozva megtalálhatjuk. A munkáspártok megalakulásának, tevékenységének ismertetése sem okozott nehézséget a szerzőknek, mert marxista történetírásunk kezdettől fogva egyik fő kutatási területének tekintette, s legújabbkori történetírásunknak ma is ezek a legalaposabban kidolgozott és feltárt kérdései. Ami viszont a mű feladata lett volna; régebbi történelmünk (a honfoglalástól 1848-ig) marxista szempontú ismertetése, teljeseen elmaradt.

Hosszú keresgélés után rábukkanunk néha arra a (főleg Unger Máttyásnál) már meglehetősen sematikus formában alkalmazott módszerre, miszerint a gazdasági alap, a termelőeszközök birtoklása határozza meg az eseményeket, de magát a vizsgálati eljárást nem alkal-

mázza következetesen és az általa írt részekben a dialektika és eszmei tisztázottság teljes hiányát érezzük. Csak akkor említi a termelési viszonyokat meghatározó tényezőként, amikor éppen eszébe jut. De a gazdasági állapotok bemutatásában ilyenkor sem tesz különbséget lényeges és lényegtelen dolog között. Pl. Nem vitás, hogy jelentős volt I. Lászlónak a lopások elleni szigorú intézkedése, de annyira azért mégsem, hogy uralkodásának legfontosabb eseményeként tekintze, s a neki szentelt kb. egy oldalon át ezt az egy intézkedést úgy ismertesse, hogy a többről egyetlen szót se ejtsen.

Maga a szerző is rádöbrent időnként arra, hogy újból és újból meglepedezett a gazdasági állapotok bemutatásáról, s ilyenkor (kb. 200 évente) beiktat egy-egy összegző fejezetet. Am hiába, mert az egyes árpád-házi királyok gazdasági intézkedései éppen úgy rejtve maradnak előttünk, mint a róluk szóló fejezetek olvasásakor. Ráadásul ezek a gazdasági fejlődést összegző fejezetek nem mindig esnek egybe azokkal a természetes gazdasági korszakokkal, melyeken át könnyen be lehetne mutatni a fejlődést (pl. a mohácsi vész előtti gazdasági élet megrajzolása, mely addigi történelmünk fejlődésének tetőpontja, elmarad). Nem sokat segítenek ezen az olyan gazdasági életet illusztráló rajzok, térképek sem, mint pl. „A királyi szolganépek Buda körül a 13. században” vagy a „Parasztház alaprajza a középkor végén” — melyekre nem-hogy itt, hanem még egy sokkal több hellyel rendelkező munkában sem sok szükség van, hiszen vannak ennél jellemzőbb adataink is (pl. munkaeszköz ábrázolások).

Nemcsak a gazdasági életről rajzolt kép hiányos, hanem a társadalmi fejlődés, a társadalom osztályainak bemutatása is. „A szatmári békétől II. József haláláig” című fejezetben pl. kiváló alkalom nyílna egy alapos társadalomrajz bemutatására. Hiszen a korábbi évszázadokhoz képest ekkor következnek be társadalmunk életében azok a minőségi változások, melyek szinte új korszakot nyitnak nemzetünk történetében. Min a többi nyugat-európai országban, nálunk is az abszolutizmus jelentette az előrelépést a korábbiakhoz képest. A pragmatica sanctio elismerésével, sőt általunk történt elismertetésével, lemondunk ügyeink önálló intézésének lehetőségéről. Elfogadtuk minden felülről jövő intézkedés jogosságát, s ezzel együtt — főleg a külpolitikai helyzet konszolidációja után —, még az olyan-

fajta belső ellenállás, ellenkezés lehetőségét is elvetettük, amelyet Bocskai vagy Zrínyi tanúsított. Valamennyi történetíró a békés fejlődés időszakának tekinti ezt a kort, melyben nemcsak a gazdasági állapotok válnak rendezettekké, hanem a társadalom rendje is ekkor szilárdul meg véglegesen. A korábbi történelmünket irányító arisztokrácia ekkorra teljesen újjal cserélődik fel, német eredetű, illetve magukat a kurucok elleni harcban kitüntető magyar családok veszik át az irányító szerepet. A Zrínyiek, Rákócziak útját járó arisztokrácia nem lévén, a reformkor későbbi vezetői, a középnemesek ekkor kezdenek mind jelentősebben bekapcsolódni az ország életének irányításába, hogy a század végére már magukhoz ragadják a szellemi életben is. Polgárság nincs, ami van, azt is megnyomorítja, tönkreteszi a Habsburg gazdasági és ipari politika. A jobbágság helyzete viszont jelentősen javult. Hiszen a két uralkodó, Mária Terézia és II. József személyes pártfogásába veszi őket, magyar urakkal szemben. (Mária Terézia úrbárium, II. József jobbágyrendelete).

Sajnos mindez nem az Unger-Szabolcs-féle könyvből derül ki, ott erről nem esik szó, vagy ha igen, akkor rendszertelenül, szinte eldugva, az elgondolás nélküli sorok közé. Hiába írja az egyes fejezetek élére a szerző a sokat sejtető címeiket: „Új arisztokrácia”, „Földesúr és jobbágy a XVIII. században” stb.; a fejezetek nem a címről szólnak, illetve, nem azokat a lényeges adatokat tartalmazzák, melyeket egy-egy ilyen fejezetnek be kellene mutatni. Hanem pl. „A gazdaságáról Európa-szerte híres „fényes” Eszterházy Miklós olyan palotát építtetett a Fertő homokján, amellyel kapcsolatban a kortársak joggal emlegették Versailles-t. Termeiben, szobáiban csupa kincset érő szobor, festmény, gobelin, drága bútor és csilár. Hatalmas parkjában a kor főúri ízlése szerint geometriai formában nyírott allék, szökökutakkal és mitológiai szobrokkal díszítve. A zenekart Haydn, a világhírű művész dirigálja, s egy-egy nagy fogadás akkora összegeket emészt fel, amennyiért egy kisebb uradalmat lehetne vásárolni.” — Ez nem éppen a legfontosabb közlés erre a korra vonatkozóan. Fontosabb lett volna a Magyarország kormányzati újjászervezését, az új hivatalok (Államtanács, Titkos Konferencia, Helytartótanács stb.) neveinek megemlékezésénél bővebben ismertetni. Hiszen kormányzásunkra, ügyintézésünkre az elkövetkező évszázadban is az ekkor kialakított rendszer a jellemző.

Ennek ismertetése elmarad, csakúgy, mint a Mária Terézia és II. József uralkodása közti lényeges eltérések bemutatása. Fontos lett volna megemlíteni, hogy éppen az úrbáriumok értelmében először rögzítették Magyarországon a paraszti birtokok határait, ekkor indul hazánkban először a nagybirtokokon a szó igazi értelmében vett gazdálkodás, a tudományos ismeretek alkalmazása a földművelésben, állattenyésztésben. És egyáltalán a civilizált, mai formában szervezett élet, közigazgatás ekkor indul el. A hiányként felsoroltak egy részéről a fejezet folyamán esik említés, de elrejtve, elszórva, lényegtelen adatok közé ágyazva, melyek között csak a történelemben tájékozottak képesek fontosságuk szerinti sorrendet megállapítani.

A szerző gondoskodik arról, hogy ne-hogy véletlenül beleúnjunk a gazdasági helyzetből kiinduló elemzések állandó ismételtetésébe. Ezért minden fejezetben mást állít vizsgálódásának középpontjába. A Könyves Kálmánról szóló fejezetben a Kálmán külsejéről szóló leírásból indul ki, és szószerint idézi a krónikát. I. Lászlóról szólva öt soron át IV. Henrik kanosszajárását meséli el, (egyébként ezt csak a legnagyobb agymunka árán tudta kapcsolatba hozni Lászlóval). Másutt még Nagy Lajos lelkivilágába is megpróbál behatolni, hogy több száz év távlatából kinyomozza lekezőked azokat az indító érzelmeit, amelyek nápolyi hadjáratára készítették. A XVI. századi gazdasági viszonyok bemutatásakor pedig nem mulasztja el teljes pontossággal felsorolni Gr. Thúró Zsuzsa lakodalmához felhasznált nyersanyagokat.

Ilyen vizsgálati módszerrel minden fejezetből meglepetésszerűen mást és mást tudunk meg, míg a 240. oldalra érve következik a legnagyobb meglepetés: több mint a fél könyvet elolvastuk és jóformán semmit sem tudtunk meg.

A könyv másik részét (Szabolcs Ottó munkája) össze sem lehet hasonlítani az elsővel. Nem kifogástalan ez sem, de kétségtelen, hogy alaposabb, körültekintőbb, lényeglátóbb munka. Igaz, hogy a feladata is könnyebb. Azokról a kérdésekről szól, azokat az eseményeket elemzi, amelyekről napjainkban is igen sok szó esik, amelyekről a marxizmus csaknem valamennyi jelentős alakja nyilatkozott. Így tulajdonképpen ezeket a már kialakult véleményeket kellett e rész szerzőjének összefognia. Még itt is szerencsésebb szerzőtársánál: van tere van lehetősége az események bemutatására, hiszen a századfordulótól napja-

inkig terjedő időszakot csaknem olyan terjedelemben tárgyalja, mint Unger Mátyás az azt megelőző ezer évet.

A két rész között talán a legszembe-tűnőbb különbség az, hogy míg Unger-nél hiányoltak a marxista szemléletet, a vezérgondolatot, amely köré csoportosítva az eseményeket, igazi történetírást lehet megvalósítani — itt a XIX. század végétől kezdve a frissen kialakult munkásság szemével nézzük a történelmi eseményeket. Ez a történetírás, a történelem eseményei közti bolyongás, állásfoglalásra készíti az olvasót, minden intézkedéssel kapcsolatban azonnal el kell döntenie, hogy az a munkásság érdekében hasznos vagy káros, jó-e vagy rossz. A gazdasági állapotok pontos leírásával kezdődik a rész. Alapos, józan elemzése ez a kiindulási pontot jelentő századvégi állapotoknak. Az iparosodás feltételeinek megszületését, reális megvilágításban látjuk. A gazdasági helyzetből kiinduló elemzés után mindenki számára világos az, hogy a termelőerők birtoklásáért folytatott harcban ki ki vel, ki ki ellen foglal és foglalhat állást. A későbbiek folyamán a szerző egyetlen feladatának tekinti annak a küzdelemnek a bemutatását, amelyet a munkásosztály folytatott a hatalamrajutásáért, majd a társadalom gyökeres megváltoztatásáért. Ez a szerző egyetlen nézőpontja, innen szemléli a századeleji parlamenti küzdelmeket, a munkáspártok megalakulását, annak legális és illegális szervezkedését, a szellemi életet, az első és második világháború eseményeit, a felszabadulás utáni változásokat. Am erre a fontos gondolatra való koncentrációkor is sikerül megrajzolni a társadalom valamennyi osztályának képét (bár kétségtelen, hogy az erősen egyirányú szemlélet az antagonisztikus erő-kön kívüli vagy azokkal csak laza kapcsolatban álló rétegek rajzát elnagyoltá teszi), a gazdasági életet, a társadalom ügyeinek intézését. Ennek a fejezetnek a megírásakor Szabolcs komplex marxista módon elemez, felhasználja a legfrissebb kutatási eredményeket is. Munkájában a több irányból való megvilágítás, a sokoldalú elemzésre való törekvés látszik. Pl. „Az ellenforradalmi rendszer Magyarországon” című fejezetben nem elégszik meg a marxista szemlélet sematikus alkalmazásával. Elődeitől eltérően, akik e korszak egyetlen jellemző adatának, a munkások üldözését tekintették, s a gazdasági válságot mintegy a Tanácsköztársaság elfojtásának jogos következménye, büntetésként tartották számon — Szabolcs bemutatja azt a gigá-

szí küzdelmet is, amit a Bethlen kormány folytatott a vesztes háború utáni, anyagilag tönkrement Magyarország gazdasági helyzetének konszolidálásáért. A nehézségek okaiként reálisan felsorakoztatja az ország területének megcsontítását, a Tanácsköztársaság uralma miatti, a nyugat-európai országok hazánkkal szemben tanúsított bizalmatlanságát is. Ezek az adatok különösen fontosak, mert ezek teszik érthetővé, a fasiszta diktatúrákkal való szoros kapcsolatainkat, a második világháborúba való belesodródásunkat, melyekkel szemben korábban kissé érthetetlenül állt az olvasó.

Ezek valóban marxista igénnyel és szemlélettel megírt részei a könyvnek, olyanok, amelyek az ellenfelekről is mernek pozitívan nyilatkozni, ha megérdemlik. Erénye a Szabolcs-féle második résznek az is, hogy történelmi távlat nélkül mer vállalkozni az események értékelésére, és egészen napjainkig mutatja be azokat.

Így a könyv második része, mely önmagában egy kerek egésznek alkot, végeredményben sikerültnek mondható és teljes történelmi áttekintést ad.

Ha az első rész alkalmazkodni tudott volna ehhez a színvonalhoz, egy a polgári történetírás szellemében fogant, azokat az igényeket magas szinten kielégítő Eckhart Ferenc-féle kézikönyvet kaphatott volna az olvasó, mely a marxista történetírás eddigi eredményeit népszerűsítette volna.

Egy nép történetét az átlagműveltséggel rendelkező emberek által ismert legfontosabb események alapján megrajzoló munka felbecsülhetetlen érték. Ilyen kézikönyveket használhatnának a TIT ismeretterjesztő előadásain megjelenő hallgatók, ebből feleleveníthetnék a kissé már feledésbe ment gimnáziumi anyagot, hogy követni tudják az előadás gondolatmenetét. Hiszen kis terjedelme, jó stílusa és az események logikus felsorakoztatása miatt az ilyen áttekintéseknek ez lehetne a legfontosabb feladata. Lexikonokat pótolhatnának, de csak akkor, ha jólsikerült remekbeszabott alkotások. Azonban e közös vállalkozás második felének valamennyi erénye sem képes feledtetni az első rész bosszantó hibáit, s így az érdeklődők továbbra is türelmetlenül várják egy haszonnal forgatható, de Unger—Szabolcs-féle könyv hibáitól mentes kézikönyv megjelenését.

Szabó István